

De Constant Rebecque Kazerne

Cultuurhistorische analyse van de
kazerne als stedenbouwkundig ensemble

CONSTANT REBECQUE

De Constant Rebecque Kazerne

**Cultuurhistorische analyse van de
kazerne als stedenbouwkundig ensemble**

Inhoud

005	Inleiding
009	1. Het type Boostkazerne
	Ontwikkeling van het bouwtype en de plaats van de Boostkazerne daarin
	De Boostkazerne en de organisatie van het militaire bedrijf
	Het systeem van de Boostkazerne
	Twee varianten binnen één type
	De Boost-bouwdoos
	Aanvullende gebouwen
	Niet-architectonische onderdelen
	Over de architectuur van het complex
	Ligging van de Boostkazerne
	De collectie Boostkazernes: overeenkomsten en verschillen
	Huidig gebruik van de verschillende Boostkazernes
	Conclusie
063	2. De Constant Rebecque Kazerne
	Wat is bijzonder aan juist de Constant Rebecque Kazerne?
	De Duitse woningen
	De gebouwen F en K
	Conclusie
091.....	3. Het complex in zijn omgeving
	Stedenbouwkundige en landschappelijke setting
	Landelijk Strijp en de Internationale School Eindhoven
	Conclusie
095	Conclusies en aanbevelingen
	Het complex als onderdeel van een reeks
	Stedenbouwkundige structuur
	Architectuur
105.....	Scenario's voor uitbreiding

Inleiding

Aanleiding voor dit onderzoek is de verbouwing van het bestaande complex van de Constant Rebecque kazerne,¹ een Rijksmonument, tot Internationale School Eindhoven. Vanwege het nieuw te realiseren programma, dat gedeeltelijk in het bestaande complex zal worden ondergebracht, en voor een deel nieuwbouw betreft, zal duidelijk moeten worden waarin de monumentale waarde van dit complex schuilt. Een bouwhistorische verkenning naar de verschillende originele gebouwen op het terrein is reeds verricht in 2004. Hierin ligt de nadruk voornamelijk op de afzonderlijke waardering van de gebouwen. Een waardering van het complex als geheel, dat wil zeggen het monument als 'stedenbouwkundig ensemble' ontbreekt hierin echter. Een waardering op dit niveau is nodig om te kunnen bepalen wat vanuit architectuur- en cultuurhistorisch oogpunt de uitbreidingsmogelijkheden zijn én hoe het complex als ensemble zo goed mogelijk kan worden bewaard.

Voor de rijksmonumentenstatus van de Constant Rebecque kazerne is de ensemblewaarde, meer dan de afzonderlijke bouwvolumes, essentieel. Dit hangt samen met het feit dat het hier gaat om een bijzonder type kazerne, de zogenaamde Grensbataljonkazerne. Het model hiervoor werd door Kapitein der Genie A.G.M. Boost in de jaren 1937-1938 nadrukkelijk als totaalensemble ontwikkeld. Het heeft daarom ook geen zin de gebouwen als losse objecten te waarderen of te herprogrammeren. Door het complex op zo'n manier te benaderen zou een belangrijke waarde van het monument verloren gaan. Met dit cultuurhistorisch onderzoek proberen we daarom, als aanvulling op de al verrichte bouwhistorische verkenning, tot een waardestelling te komen van het complex als geheel, waarin de nadruk ligt op de onderlinge samenhang van de bouwvolumes op het terrein.

Het doel van dit rapport is het formuleren van een aantal concrete richtlijnen voor zowel transformatie van het bestaande als uitbreiding van het complex. Deze zullen als kader dienen tijdens de aanbestedingsprocedure die vanaf mei 2010 start. Dit betekent dat de onderwerpen die al in eerder gedaan onderzoek

¹) De volledige naam van de kazerne is de De Constant Rebecque kazerne, naar de naamgever Jean Victor De Constant Rebecque (1773-1850). Omwille van de leesbaarheid hebben we het 'De' in de naam weggelaten ten gunste van het lidwoord.

uitgebreid aan de orde zijn geweest, hier korter worden beschreven. Het is niet onze bedoeling een volledige geschiedschrijving te presenteren van de Constant Rebecquekazerne of het type Grensbataljonkazerne, noch om alle mogelijke toekomstige ontwikkelingen in het gebied Landelijk Strijp (die immers alle op hun eigen wijze aanleiding geven tot verschillende manieren om in de toekomst met dit complex om te gaan) nauwgezet en precies te omschrijven. Wel formuleert dit rapport, met behulp van eerder gedaan onderzoek en met heldere argumenten, een zo helder mogelijk pakket aan adviezen, teneinde een bruikbaar toetsingskader te kunnen samenstellen. Hiervoor hebben we met name gebruik gemaakt van de al bestaande literatuur over de kazerne en de archieven van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE).

Uiteindelijk staat in deze cultuurhistorische waardebeoordeling met name de samenhang van de onderdelen van het Boost-systeem centraal. De nadruk ligt niet op de verschillende bouwonderdelen; dat laatste is immers al gedaan. Ook het interieur (duidelijk onderdeel van een bouwhistorische en niet van een stedenbouwkundige beschrijving) valt daardoor buiten ons onderzoek. Er zijn echter ook op stedenbouwkundig vlak nog wel wat thema's die door ons, vanwege de zeer korte termijn waarin dit rapport gereed moest zijn, niet uitgebreid konden worden onderzocht en die in eventuele vervolgonderzoeken nadere bestudering verdienen. Het is fascinerend dat de niet-architect Boost in zo'n architectuurhistorisch gezien vroeg stadium en in zo'n korte tijd met een gestandaardiseerd ontwerp kwam.² Hoe dit grondplan er precies heeft uitgezien en hoe dat ruimte bood voor afwisselende interpretaties door de verschillende Genie-commandementen, verdient meer aandacht. Met name hoe precies hij de elementen vastlegde (en óf hij dat wel deed), ook onderdelen als een appèlplaats, stormbaan en parkeerterreinen, is nog niet geheel duidelijk en kan mogelijk uit de originele tekeningen en zijn toelichtingen daarbij afgeleid worden. Het is in het bestek van dit onderzoek niet bekend geworden of deze originele tekeningen nog bestaan.

Het is echter de vraag in hoeverre de uitkomsten van een diepgravender onderzoek op dat punt van invloed zijn op de conclusies in onze analyse. Uit de bestudering van de zestien verschillende Boostkazernes is immers helder geworden hoe consequent de organisatie van paviljoens rondom een appèlplaats vorm heeft

gekregen in verschillende configuraties. Uit een zorgvuldige bestudering van overeenkomsten en verschillen, die de kern van ons onderzoek vormt, is naar ons idee dan ook een duidelijk beeld ontstaan van de kwaliteit van de Boostkazerne en de Constant Rebecque kazerne in het bijzonder.

Opzet van dit onderzoek

Het onderzoek richt zich op het formuleren van adviezen ten aanzien van:

- 1. de transformatie van de bestaande (monumentale) volumes;**
- 2. het bijbouwen van nieuwe volumes.**

Met betrekking tot 1 (de transformatie van de bestaande volumes), zullen we adviezen formuleren in de vorm van aanbevelingen. In het geval van 2 (het bijbouwen van nieuwe volumes) hebben we gekozen voor een meer beeldend kader, namelijk het presenteren van een aantal scenario's, in de vorm van gevisualiseerde modellen.

Invalshoeken

Ons onderzoek gaat uit van drie invalshoeken:

1. Het type Boostkazerne

De vraag die we ons hierbij gesteld hebben is: 'Waarin zit de rekbaarheid of de marge in het systeem van Boost?'

2. De Constant Rebecque Kazerne

De vraag die we ons hierbij gesteld hebben is: 'Wat is bijzonder aan specifiek deze kazerne?'

3. Het complex in zijn omgeving (toen en nu)

De vraag die we ons hierbij gesteld hebben is: 'Hoe staat het complex in zijn omgeving en welke aanleiding geven toekomstige plannen in het gebied (Landelijk Strijp)?'

2) Hierbij dient te worden opgemerkt dat ook een aantal van de kazernes die gebouwd zijn in de periode 1910-1914 al gestandaardiseerd waren. Het gaat hier om de zgn Cavaleriekazernes, onder andere de Trip van Zoutlandtkazerne te Breda en de Kromhoutkazerne te Tilburg. Bron: architect Alberto Kerkhof (2010).

1814 Oranje Nassau kazerne Amsterdam

1829 Frederik Hendrik kazerne Leeuwarden

1899 Chassé kazerne Breda

1915 Kromhout kazerne Utrecht

1. Het type Boostkazerne

Het complex van de Constant Rebecque kazerne is niet uniek. Sterker nog, er zijn in Nederland in totaal zestien complexen gebouwd die alle volgens hetzelfde standaardmodel tot stand kwamen. Paradoxaal genoeg is juist dit 'generieke' aspect een van de kenmerkende waarden van dit monument, zoals zal blijken uit de achtergrond van dit type kazerne, de zogenaamde Grensbataljon- of Boostkazerne. Maar ook de specifieke bijzonderheden van het complex zelf worden pas duidelijk als we afstand nemen tot dit Eindhovense exemplaar en ons meer verdiepen in de achtergrond, totstandkoming en verdere levensloop van Boostkazernes in het algemeen.

Ontwikkeling van het gebouwtype en de plaats van de Boostkazerne daarin

Om te begrijpen wat de Boostkazerne uniek maakt ten opzichte van andere kazernes, is het zinvol eerst een korte uitstap te maken naar de algemene ontwikkeling van de typologie van de kazerne.

Van een gebouwtype 'kazerne' was, althans in Europa, pas voor het eerst sprake in de 17e eeuw. Voor die tijd vond de legering van militairen plaats in in onbruik geraakte grote gebouwen zoals kerken en kloosters. Uit verschillende bronnen blijkt dat de kazerne als bouwtype zijn oorsprong heeft in Frankrijk³. In 1685 bepaalde Lodewijk XIV dat de infanterie in speciaal daarvoor ontworpen kazernes moest worden gehuisvest. De architect en vestingbouwkundige Alain Vauban ontwikkelde vervolgens een aantal ontwerpprincipes die tot ver in de 19e eeuw de basis voor de kazernebouw zouden blijven vormen, niet alleen in Frankrijk maar

3) Gegevens over de ontwikkeling van de kazerne als bouwtype zijn o.a. te vinden in het hoofdstuk van I.C. Bakker, 'Kazernebouw' in: F.H. van den Beemt, D. Boekema, K.K. Thijssens (red.), 300 Jaar bouwen voor de landsverdediging, 1988; het artikel van E.M. Dolné in Parade (1993, nr.1), de website jeoudekazernenu.nl e.a.

ook in andere Europese landen.⁴ Het door Vauban ontwikkelde bloksysteem is veelvuldig nagevolgd. Zijn systeem bestond uit een eenvoudig ontwerp-principe, namelijk een lineair gebouw bestaande uit een aantal blokken voor slaapzalen, afgewisseld door stijpunten, bedoeld voor de legering van grote hoeveelheden militairen. Afhankelijk van de hoeveelheid militairen kon de lengte van de strook worden bepaald. De gebouwen zagen er bijna allemaal hetzelfde uit en sober vormgegeven. Meestal werden ze opgetrokken uit metselwerk en bestonden ze uit een of twee lagen met kap. Hierin waren opgenomen: gescheiden slaapvertrekken voor officieren, onder-officieren en manschappen, keukens, toiletten en ruimten voor algemeen gebruik.⁵ Zodoende functioneerden ze als een verzamelgebouw waarin alle functies binnen hetzelfde raster van blokken konden worden ondergebracht. In Nederland is de Oranje Nassau Kazerne in Amsterdam (1814) een goed voorbeeld van een zuiver lineair type kazerne.

Aan het begin van de 19e eeuw maakte het langgerekte type van Vauban plaats voor een blokvormig, vierkant type. Dit betrof een groot verzamelgebouw met een volledig ommuurde binnenplaats. Voornamelijk de cavalerie had behoefte aan zo'n omsloten binnenplaats, die door andere legervormen werd overgenomen. In Nederland is een voorbeeld van dit type de Frederik Hendrik Kazerne in Leeuwarden (opzet uit 1829) en de Koudenhorn Kazerne in Haarlem (bestemd voor de cavalerie). Vanwege de slechte hygiënische toestand op zulke gesloten binnenplaatsen trad in Frankrijk in de jaren zeventig van de 19e eeuw een belangrijke verandering op: om de licht- en luchttoetreding te verbeteren werd hier het zogenaamde Type du Genie geïntroduceerd, hier beter bekend als het lineaire type kazerne met achternvleugels. Een voorbeeld hiervan is de Chassékazerne in Breda.⁶ Er was echter ook met dit type nog steeds sprake van een groot verzamelgebouw, bestemd voor massalegering.

Pas vanaf begin 20e eeuw drong onder invloed van meer kennis op het gebied van – en dus eisen ten aanzien van – hygiëne het inzicht door dat functies beter geordend dienden te worden. Dat idee werd afgekeken van de ziekenhuisbouw, die al eerder onder invloed van de verworvenheden van de medische wetenschap het ziekenhuisapparaat begon te scheiden in verschillende gespecialiseerde afdelingen. Eind 19e eeuw werd (alweer in Frankrijk) voor het

eerst geëxperimenteerd met een lossere opzet bestaande uit een hoofdgebouw met dwarsvleugels. Zo'n H-vormig model was de eerste aanzet tot een opener structuur die leidde tot een opzet waarin gebouwen als losse volumes (paviljoens) rondom een binnenplaats werden gegroepeerd. In het midden bevonden zich strafcellen en wachtlokalen, de dwarsvleugels waren bestemd voor slaapzalen. Gezamenlijke ruimtes als keukens en kantines werden ondergebracht in afzonderlijke gebouwen, waarmee een ontwikkeling in de richting van een losse paviljoenopzet werd ingezet.⁷

In Nederland zijn rond 1910 de eerste kazernes gebouwd met een zuivere paviljoenopzet, te weten de Prins Hendrikkazerne in Nijmegen en de Kromhoutkazerne in Utrecht. Deze kazernes bestonden uit een serie afzonderlijke bouwvolumes (wachtgebouwen, legeringsgebouwen, kantines, wapenkamers bureel- en schoolgebouwen) gegroepeerd rondom een centrale appèlplaats. Vanaf die tijd werden er alleen nog maar kazernes gerealiseerd met een paviljoenstructuur.⁸

Binnen deze ontwikkeling, dus het verloop van het bouwtype 'kazerne' die zijn leven startte als gesloten verzamelblok en geleidelijk aan transformeerde in een open structuur met verschillende paviljoens, vervult de Boostkazerne een belangrijke plek. De Boostkazerne bouwt voort op het principe van paviljoens zoals dit bijvoorbeeld voor het eerst was toegepast in Utrecht en Nijmegen, maar voegt daar een aantal vernieuwingen aan toe. De belangrijkste vernieuwing is de standaardisatie van de samenstellende bouwvolumes (legeringsgebouw, poortgebouw etc) alsmede de aanzet tot functiescheiding die daarin wordt gedaan.

Het systeem van de Boostkazerne

De directe aanleiding voor het ontstaan van de Boostkazerne was de wijziging van de Dienstplichtwet in 1938. Deze wijziging had alles te maken met de toenemende oorlogsdreiging vanuit Nazi-Duitsland. In een vrij laat stadium begon het besef van een mogelijke oorlog ook in Nederland door te dringen, waardoor het Ministerie van Defensie besefte dat heel snel drastische maatregelen op het gebied

4) Bakker (1988)

5) Bakker (1988) en Dolné (1993)

6) jeoudekazernenu.nl

7) Dolné (1993)

8) Kruidenier (2003)

Over kapitein der Genie

A.G.M. Boost

Auguste Gerard Marie Boost (1900-1985) werd geboren te Breda maar bracht het grootste deel van zijn leven door in Den Haag. Volgens een artikel in Cobouw uit 1965 (dat verscheen naar aanleiding van zijn pensioen) had hij 'steeds het creatieve voor ogen gehad' en 'stond alles wat hij in zijn leven heeft ondernomen in het teken van 'gisteren klaar''. Als kind had hij de wens architect te worden maar de financiële toestand in die dagen liet zo'n destijds kostbare studie niet toe. In plaats daarvan koos hij voor een carrière als beroepsofficier bij het wapen der Genie, aangezien dit ook bouwkundige werkzaamheden inhield. Na een opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie werd hij in 1922 benoemd tot officier bij de Genie. In 1929 kreeg hij zijn eerste bouwopdracht voor een marechausseekazerne in Zwolle. In slechts vier maanden maakte hij zijn ontwerp bestekklaar. De serie grensbataljonkazernes vormt zijn grootste bouwkundige opdracht. Toen hij na de capitulatie op non-actief werd gesteld, solliciteerde hij als directeur Wegen en Verkeer bij de ANWB. Met een korte onderbreking tijdens de oorlogsjaren (die hij doorbracht in kamp Stanislaw) bleef hij die functie vervullen tot zijn pensioen in 1965.

van de landsverdediging nodig waren. De nieuwe Dienstplichtwet behelste een fikse verhoging van de troepensterkte door middel van ruim anderhalf keer zoveel manschappen (van 19.500 naar 32.000) en een verdubbeling van de dienstduur (van 5,5 naar 11 maanden). Dit betekende drie keer zoveel legeringsplaatsen. Volgens berekeningen moesten vijftien bestaande kazernes worden gerenoveerd en vierentwintig nieuwe kazernes worden gebouwd. De nieuw te bouwen kazernes werden ontworpen door Kapitein der Genie A.G.M. Boost. Van de nieuwe kazernes zijn er uiteindelijk zestien gerealiseerd volgens het systeem van Boost, alle bestemd voor de infanterie. Ze werden hoofdzakelijk gebouwd langs de zuid- en oostgrenzen van het land (vandaar de naam Grenbataljonkazerne).⁹

Verbazingwekkend is dat de kazernes zijn gebouwd in een ongelofelijk korte tijd. Vanaf het moment dat de Minister van Defensie, Mr. J.C. van Dijk, in september 1937 het wetsvoorstel indiende, was slechts anderhalf jaar beschikbaar voor de realisering van de gebouwen. Dit betekende dat Boost in slechts een halfjaar zijn definitief ontwerp gereed moest hebben en de kazernes in niet meer dan een jaar dienden te worden gebouwd, inclusief voorbereidingstijd waarin bouwgrond werd verworven, vergunningen aangevraagd, ontwerpen aangepast aan de plaatselijke situatie en eisen, onderhandelingen met gemeentelijke diensten werden gevoerd, etc. Op 1 maart 1939 moesten de kazernes worden betrokken.¹⁰

De Inspecteur der Genie, tevens hoofd van het Departement van Defensie, nam het besluit tot het laten vervaardigen van een standaardontwerp dat voor alle nieuw te bouwen kazernes model zou moeten staan. Nog voor het indienen van het wetsontwerp werd aan Kapitein der Genie Auguste Boost de opdracht gegeven voor het maken van een nieuw type standaardkazerne. Boost ontwikkelde een ontwerp bestaande uit paviljoens, dat kon worden verspreid over de verschillende Genie-commandementen, die op hun beurt de uitvoering delegeerden over de verschillende Eerstaanwezend Ingenieurs (E.a.l's), die daarbij zoveel mogelijk zelfstandigheid zouden krijgen en over de keuze van de materialen mochten beslissen.¹¹

De beslissing voor het in serie bouwen van de benodigde kazernes staat voor

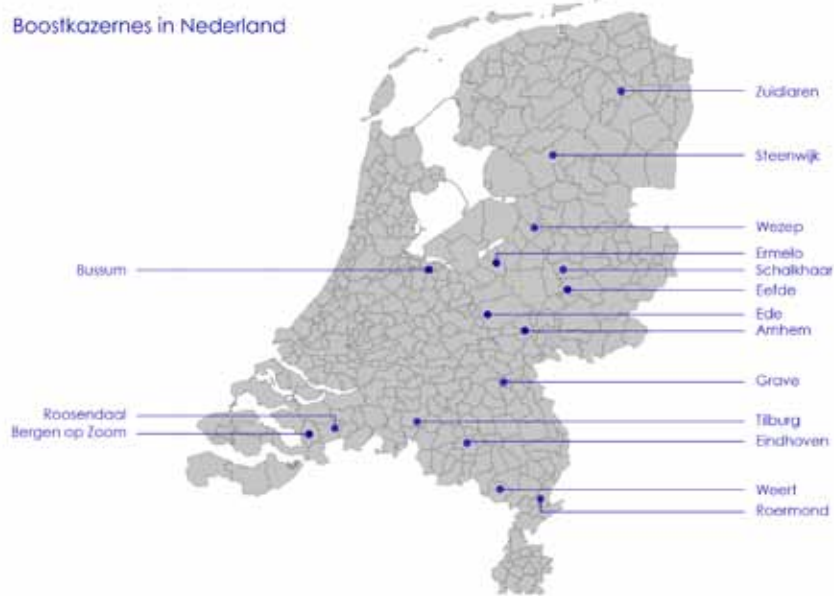
9) Voor de beveiliging van de lange grenzen van het land waren midden jaren dertig speciale eenheden opgezet. Aangezien de Nederlandse krijgsmacht een vrijwel geheel mobilisabele sterkte bezat, was de vrees bij strategen groot dat een onverhoedse aanval te weinig tijd zou bieden om het leger op voldoende sterkte te brengen. Daartoe werd een plan van voormobilisatie bedacht, waarbij grenstroepen de taak zouden hebben een inval aan de oost of zuidgrens te vertragen door weerstand te bieden en versperringen te plaatsen. Hiertoe werden onder andere Grensbataljons opgericht. Bron: www.grebbeberg.nl

10) De Wolf (1961)

11) De Wolf (1961)

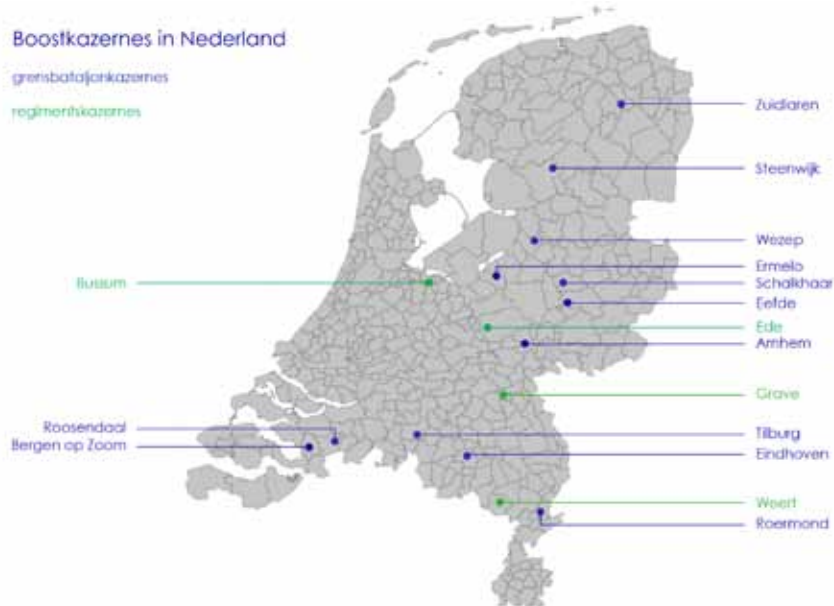
Boostkazernes in Nederland

Boostkazernes in Nederland

grensbataljonkazernes

regimentkazernes

een historisch moment in de Nederlandse militaire geschiedenis en voor een actie van ongehoorde politieke daadkracht. Maar ook in de Nederlandse bouwgeschiedenis is dit een interessante wending. Want bij zo'n extreem korte voorbereidingstijd was het noodzakelijk de kazernes, die tenslotte allemaal aan dezelfde eisen dienden te voldoen, volgens een gestandaardiseerd concept te ontwerpen. Dit is bijzonder wanneer men bedenkt dat standaardisatie in de jaren dertig van de 20e eeuw nog maar in de kinderschoenen stond. Op het moment dat Boost zijn systeem ontwierp vonden zulke experimenten nog slechts plaats op kleine schaal, voornamelijk in de kringen van de (modernistische) avant-garde. Vooral aanhangers van het Nieuwe Bouwen experimenteerden er mee. Deze experimenten zouden een verregaande invloed hebben op hoe er in Nederland tot op de dag van vandaag gebouwd wordt. Dit begon echter pas goed na de Tweede Wereldoorlog, toen de acute woningnood daar ruimte voor bood. De vele experimentele methoden die door modernisten voor de oorlog ontwikkeld waren, vormden toen ineens zeer dankbaar materiaal voor het geheel anders, snel en efficiënt opnieuw opbouwen van het land.

De vroege toepassing van een gestandaardiseerd model in kazernes werd natuurlijk ingegeven door noodzaak: het was te tijdrovend om elke kazerne apart te ontwerpen. Maar voor een landelijk opererend apparaat als Defensie was het ook voor de hand liggend zo'n model op grote schaal uit te voeren. Kazernes functioneren immers niet als op zichzelfstaande eenheden maar maken deel uit van een reeks, een linie troepenconcentraties. Door het bestaan van een Dienst der Genie met commandementen, die regio-overschrijdend werkten, had eenzelfde bouwplan een relatief groot bereik – dit in verhouding tot bijvoorbeeld woningbouwverenigingen en scholenbesturen die plaatselijk opereerden. Dit zal een reden zijn geweest dat kazernes eerder dan andere bouwtypologieën (woningen of scholen) gestandaardiseerd werden en op grote schaal werden herhaald.

De Boostkazerne en de organisatie van het militaire bedrijf

Hoe speelde de ruimtelijke organisatie van de Boostkazerne in op de behoeften van het militaire bedrijf? Zoals eerder aan de orde kwam, ontstond in het begin van de 20e eeuw een sterke behoefte het kazernebedrijf strikter te organiseren en

functies van elkaar te scheiden. Onder invloed van vernieuwingen op het gebied van militaire organisatie in (alweer) Frankrijk werd ingezien dat het onderbrengen van verschillende functies in afzonderlijke paviljoens niet alleen hygiënischer was, maar ook de efficiëntie bevorderde. Deze ontwikkeling werd in de twintigste eeuw sterk doorgezet.¹² In de eerste H-vormige en paviljoensgewijs georganiseerde kazernes is te zien dat functies duidelijk gescheiden werden, rondom een gemeenschappelijke appèlplaats.

Toen eind jaren dertig de serie grensbataljonkazernes moesten worden gebouwd, was er bijna twee decennia lang nauwelijks geïnvesteerd in kazernegebouwen. Mede onder invloed van een golf van pacifisme (o.a. de beweging met 'het gebroken gewoertje') was er vanaf begin jaren twintig eigenlijk vooral bezuinigd op defensie, en dus een tijdlang geen expertise is ontwikkeld.¹³ De basisgegevens die nodig waren voor het opzetten van het ontwerp werden verkregen van de Tweede Afdeling van het Departement. Tevens was er overleg met de Commandant Veldleger en de Hygiënist der Landmacht.¹⁴ Dit eisenpakket lijkt zeer globaal van opzet te zijn geweest (de belangrijkste eis was het onder geen beding overschrijden van de kosten). Het is waarschijnlijk dat Boost een redelijk vrije hand had in het kiezen van een model voor zijn kazerne. Daarbij was niet direct een vast format voor een kazernegebouw voorhanden. Door het gebrek aan expertise in eigen land keek hij naar de zojuist opgeleverde kazernes in Zwitserland en Frankrijk (een verzoek aan de opdrachtgever voor een studiereis daarheen werd niet gehonoreerd, dus haalde hij zijn referenties uit de bestaande literatuur). Als afgestudeerde aan de KMA zal hij trouwens zeker ook elementen van zijn ontwerp hebben geïntroduceerd op basis van nadelige effecten die hij zelf aan den lijve had ondervonden.

De organisatie van het grensbataljon is goed afleesbaar in de ruimtelijke opzet van de gebouwen. Per grensbataljon waren er drie compagnieën, bestaande uit ruim 150 manschappen. Een legeringsgebouw was dus ingericht voor en afgestemd op één compagnie. Daarmee zijn de gebouwen voor de legering dus een directe afspiegeling van de organisatie van een grensbataljon. Voor de opslag van wapens en munitie, belangrijke elementen van het militair bedrijf, werden aparte gebouwen ontworpen. Vanuit het oogpunt van efficiency (hygiëne, maar

ook energie) koos Boost ervoor – en dit was een vernieuwende inbreng van zijn kant – om het ketelhuis, de badvoorzieningen en de keuken in één gebouw te concentreren.

Het is interessant dat Boost aan zo'n efficiënte opzet een traditioneel element toevoegde, namelijk het poortgebouw waarin alle andere functies als het ware 'verzameld' werden. Dit gebouw refereert juist aan de wijze waarop kazernes lange tijd waren georganiseerd: een groot, gesloten verzamelgebouw dat een front vormt tussen de buiten- en de (militaire) binnenwereld. De mengeling in stedenbouwkundige opzet tussen enerzijds moderne en anderzijds traditionele stedenbouwkundige principes maakt de Boostkazerne tot een boeiend stedenbouwkundig ensemble. Het combineert de striktere organisatie van het leger enerzijds (in de vorm van paviljoens) met de traditionele uitstraling van een kazerne (in de vorm van het poortgebouw).

Twee varianten binnen één type

Binnen de serie grensbataljonkazernes bestaan grofweg twee typen, aangeduid als type 'Boost I' en type 'Boost II'.¹⁵ We beperken ons hier tot het type 'Boost I': het standaardmodel. Binnen dit grondtype waren twee varianten mogelijk: een basisvariant bestemd voor één bataljon, bestaande uit een poortgebouw met een in- en uitgang die leidde naar een exercitieterrein met daaromheen drie legeringsgebouwen en een keukengebouw. Er zijn in totaal twaalf kazernes volgens deze basisvariant gebouwd, waaronder de Constant Rebecque kazerne (zie kaart).

Als afgeleide van de basisvariant bestond er ook een tweede variant, die bestemd was voor een dubbele bezetting, namelijk een regiment (bestaande uit twee bataljons plus regimentstaf). Deze dubbelkazernes telden het dubbele aantal legeringsgebouwen en hadden geen poortgebouw. In overeenstemming met hun

15) De standaard Boostkazernes (voor zowel de bataljons als de regimenten) worden 'Boost I' genoemd ter onderscheiding van een andere groep die wordt aangeduid met 'Boost II'. Deze 8 Boost II-kazernes waren van een afwijkend type en bestemd voor Genietroepen, Motorartillerie, Pantserwagens etc. Ze staan onder andere in Den Bosch, Apeldoorn en Soesterberg. Ze wijken echter erg af van type I, die wij hier zien als de 'echte' Boostkazernes. Niet alleen is de configuratie meestal totaal anders en gaat het meestal alleen om een repetitie van legeringsgebouwen; de legeringsgebouwen zelf hebben soms ook een geheel andere vormtaal. Wel is duidelijk te zien dat de meeste kazernes van dit type in bouwstructuur, gevelindeling en interne organisatie geïnspireerd zijn op het systeem van Boost. Het is daarom veel aannemelijker dat Geniecommandementen de stijl overnamen van Boost, dan dat Boost ook deze ontworpen heeft. Aangezien er té veel verschillen met de Boost I-types zijn, zullen we de zogenaamde Boost II-types in dit onderzoek niet behandelen. De vraag is overigens of we de afwijkende types wel Boost II-types moeten blijven noemen.

12) Kruidenier (2003)

13) www.boekje-pienter.nl/html/g.htm#gebrokengewoertje en Alberto Kerkhof, mei 2010

14) De Wolf (1961)

functie moesten aan het systeem van legeringsgebouwen nieuwe toevoegingen worden ontworpen (het is niet helemaal zeker of Boost ook hier de stukken voor aanleverde). Dit waren bijvoorbeeld gebouwen voor staf en burelen van het Regiment en (grotere) kantines. De vier regimentskazernes werden gebouwd in Bussum, Ede, Grave en Weert.

De Boost-bouwdoos

Het standaardmodel van Boost is te zien als een bouwdoos. Deze bestond uit een vast aantal bouwvolumes, elk bestemd voor verschillende doeleinden, die naar believen konden worden toegepast, gecombineerd en herhaald. Zoals blijkt uit het consistente aantal uitgevoerde mogelijkheden, zullen er waarschijnlijk een aantal regels hebben gegolden. Geschreven of ongeschreven, maar waarschijnlijk vooral volgend uit de logica van de bouwdoos; zo is het bijvoorbeeld niet zinvol meer dan één poortgebouw toe te passen. De bouwstukken konden worden toegepast (of niet), vermenigvuldigd, gespiegeld, geroteerd of verlengd, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden als de geografie van het terrein, de specifieke gebruikseisen en de hoeveelheid manschappen.

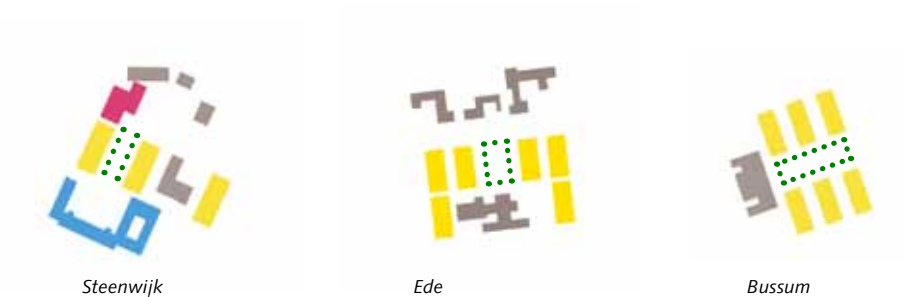
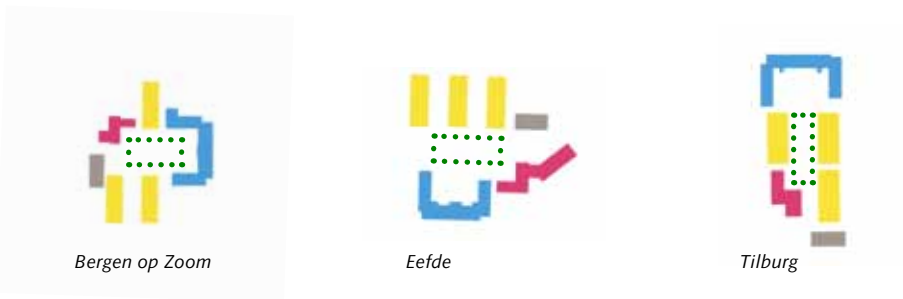
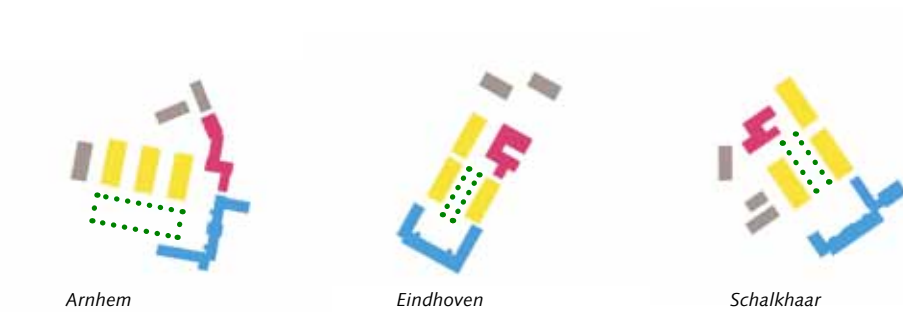
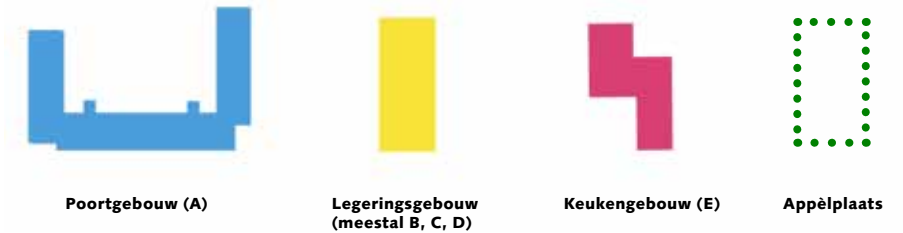
Het paviljoenstelsel was uitermate bruikbaar voor dit concept: anders dan een groot gebouw, dat onflexibel is, kunnen paviljoens gemakkelijk ten opzichte van elkaar worden gerangschikt. Bovendien kan het ontwerp voor een enkel paviljoen meerdere keren worden herhaald.

De bouwdoos bestond uit drie vaste gebouwtypen rondom een appèlplaats, met daarnaast een aantal aanvullende gebouwtypen (die verderop behandeld worden):

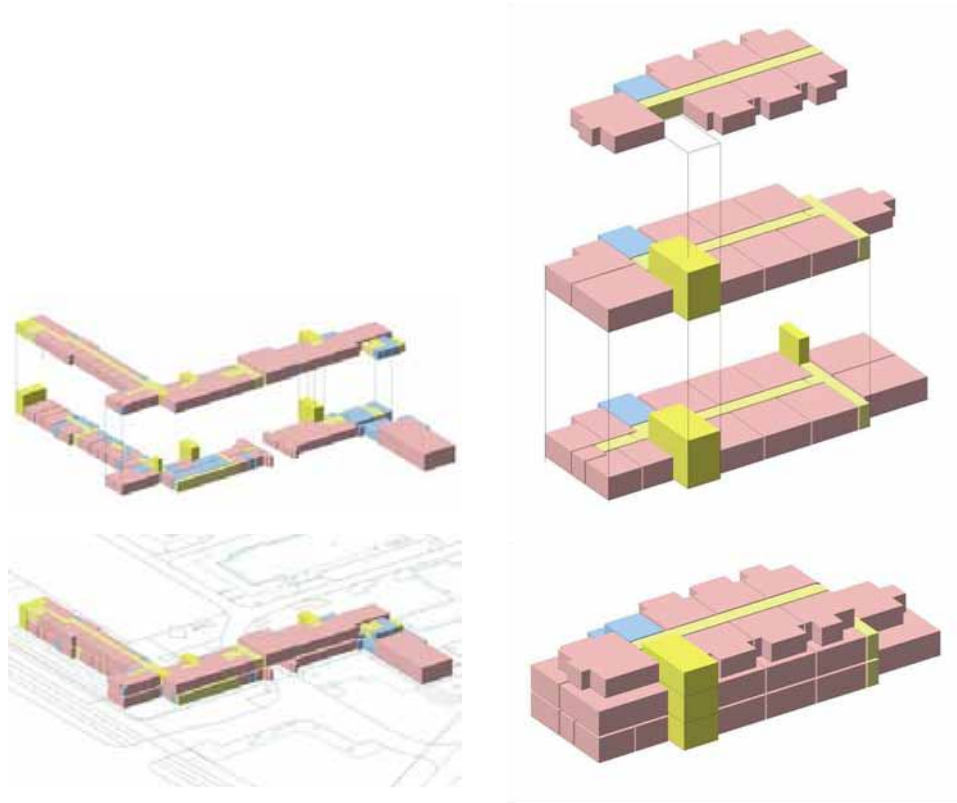
Poortgebouw ('A')

Het poortgebouw is, zoals de naam al zegt, het entreegebouw dat, door de aanwezigheid van een poortdoorgang, het complex een besloten en zelfs 'afwerend' karakter moest geven. Het bestaat uit twee lagen, met vleugels van elk een laag. Hierin was een veelheid aan functies ondergebracht, namelijk kantines voor manschappen, officieren en onder-officieren, wachtlokalen, strafcellen, een gymlokaal, doktersdienst en ziekenverblijven, de woning voor de inwonend officier, etc.¹⁶ Het poortgebouw is bewust ontworpen als een verzamelgebouw.

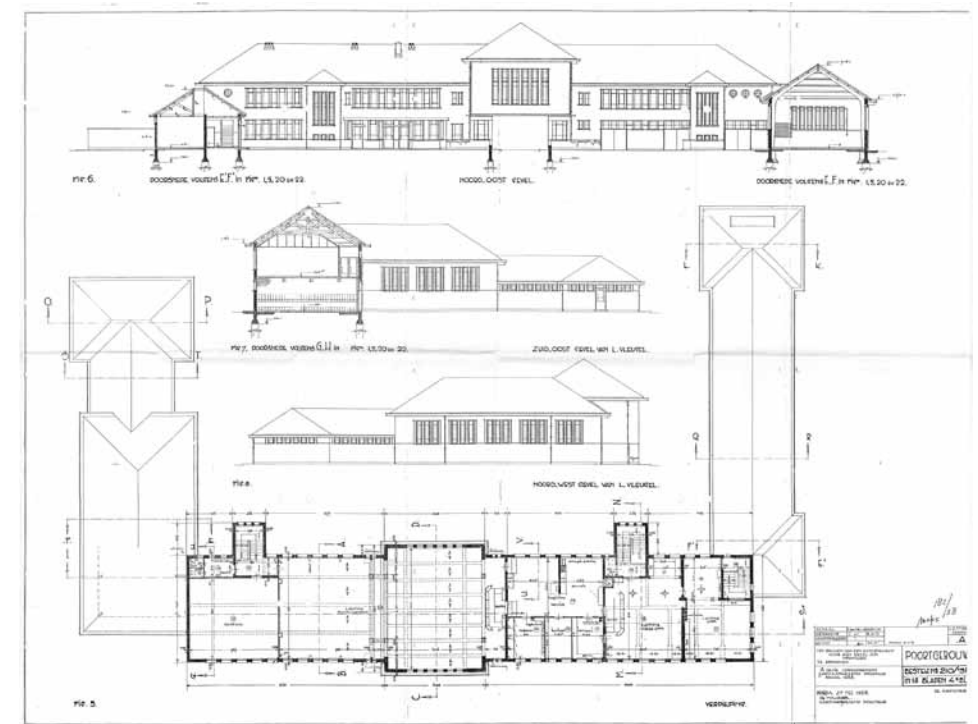
16) De Wolf (1961)

Ruimtelijk-functionele organisatie van poortgebouw (links) en legeringsgebouw (rechts). In geel de ontsluitingsruimte. Dit is de situatie in Arnhem. (Beeld: Alberto Kerkhof)

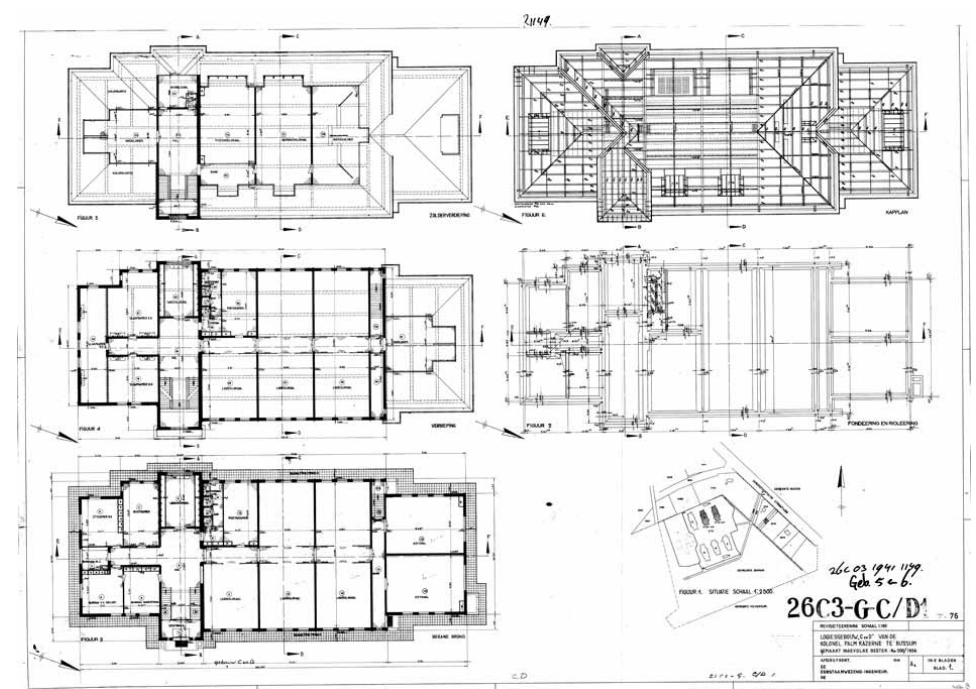
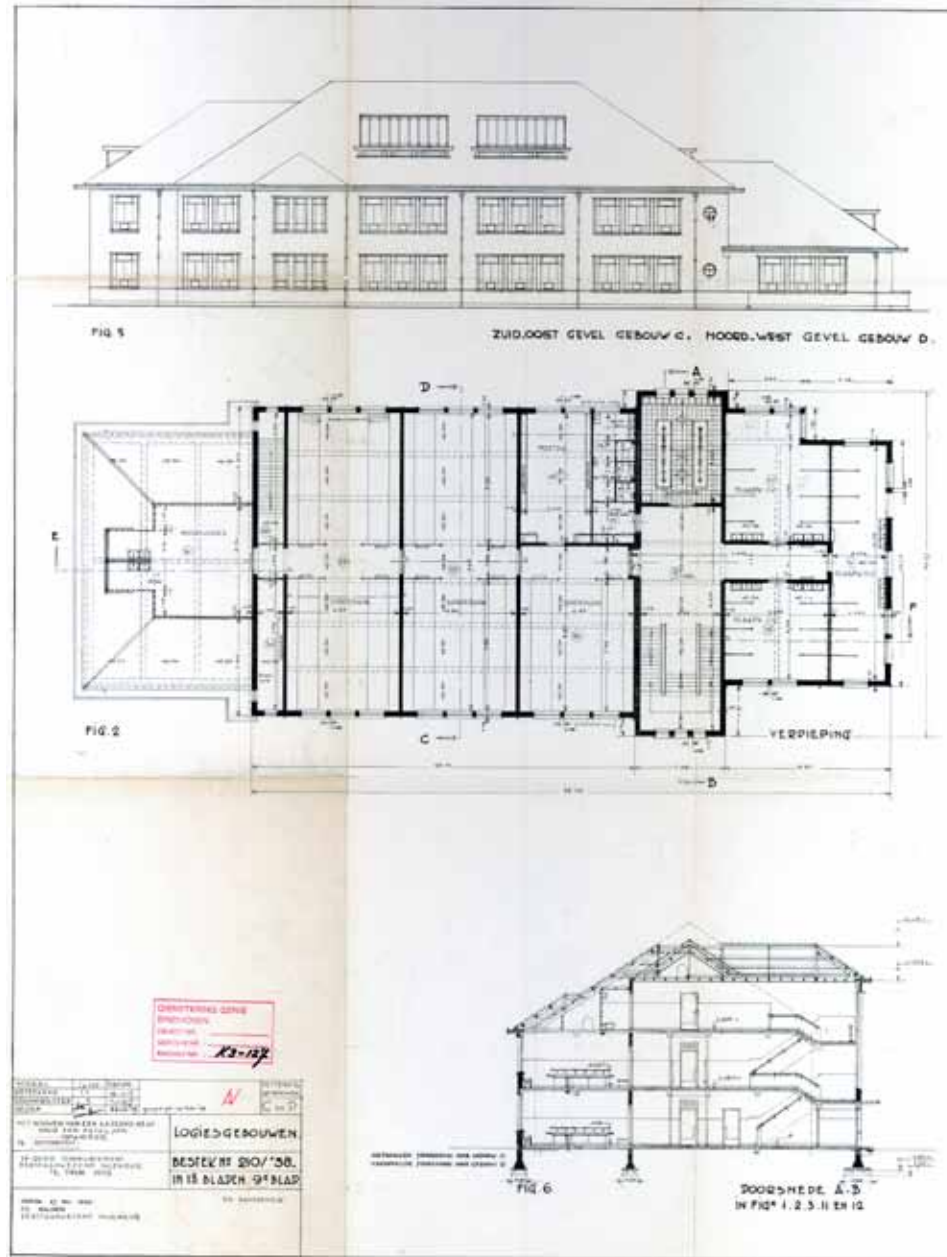

1938: Poortgebouw

1938: Legeringsgebouwen in Eindhoven (links) en Bussum (rechts). Let op de verschillen in vormgeving van o.a. raamindeling, portiek en dak.

Door dat veelzijdige programma, maar ook door het besloten en imponerende beeld dat het uitstraalt, refereert dit gebouw nog het meest aan de functie die de kazerne lange tijd gehad heeft, voordat het open paviljoenstelsel ontstond: dat van een afwerend bastion dat alle kazerne-onderdelen bevatte. Het poortgebouw is dan ook ontworpen met het oog op een representatief gevelbeeld; het interieur is georganiseerd aan weerszijden van een lange gang die voert langs een optelsom van kamers waarin allerlei verschillende programma's zijn ondergebracht. Kenmerkend zijn de imponerend vormgegeven poortdoorgang met ronde uitbouwen aan de voorzijde, de schilddaken, de hoge ramen in het middendeel die een uitdrukking zijn van de cantine die erachter ligt (en de centrale plek van het gebouw was). Het poortgebouw vormt het representatieve hoofdmoment van de Boostkazerne. Er is dan ook altijd maximaal één poortgebouw.

Legeringsgebouw ('B,C,D')

De legeringsgebouwen zijn de basisbouwstenen van de Boost-bouwoos: ze komen altijd in herhaalde vorm voor en geven de kazerne zijn structuur. In de legeringsgebouwen werden de slaapzalen voor de manschappen ondergebracht, een eetzaal en leslokalen. In zijn opzet is het gebouw als het ware omgekeerd ontworpen aan het poortgebouw, namelijk bedacht vanuit een functionele organisatie en bedoeld voor een enkele doelgroep (de manschappen). De plattegrond is dan ook heel helder: symmetrisch van opzet (links en rechts van een gang zijn de zalen) met één ontsluitingssysteem. Het trapportaal ontsluit het hele gebouw en is als centraal element duidelijk tot uiting gebracht in de vormgeving van de gevel. Vooral de grote glasvlakken vallen op en geven vorm aan het plein (de appèlplaats). Het trapportaal is iets uit het midden van de gevel geplaatst en vormt de asymmetrische afwisseling in een voor de rest nagenoeg symmetrisch opgebouwde gevel. Het gebouw heeft een alzijdig karakter: gericht op alle zijden van de ruimte waarin het staat en (afgezien van het trapportaal) zonder een duidelijke voor- en achterkant. Door dat alzijdige karakter bleek het in de praktijk op behoorlijk wat manieren te kunnen worden ingezet: in de lengte of breedte ten opzichte van de appèlplaats, en met de entree hierop gericht of juist niet, gerangschikt ten opzichte van elkaar om straten te vormen of, enigszins naar voren geschoven ten opzichte van de appèlplaats, bij wijze van subtiele visuele begrenzing daarvan.

Keukengebouw ('E')

In het keukengebouw werden ondergebracht het ketelhuis, de keukens en eetzalen, alsmede magazijnen en douche-inrichtingen. Als een verzameling natte cellen was het een puur functioneel gebouw dat een centrale plek kreeg aan de appèlplaats. Aan de zijde van de appèlplaats bevond zich het uitgiftelokaal: de manschappen haalden hier gamellen met voeding en vertrokken weer richting de eetzaal in hun legeringsgebouw. De officieren en onder-officieren hadden hun (gescheiden) eetzalen in het keukengebouw.

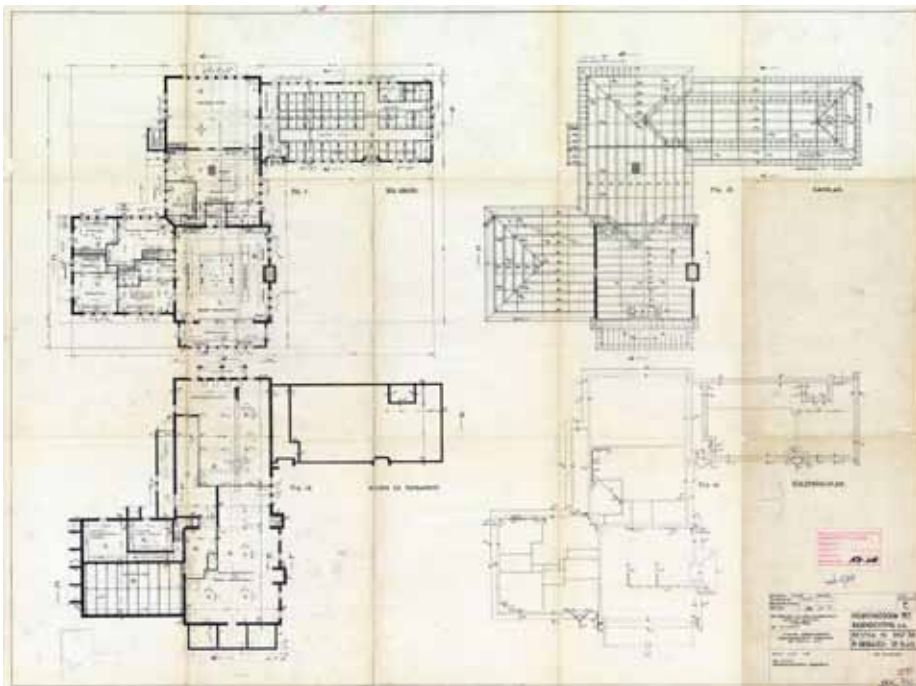
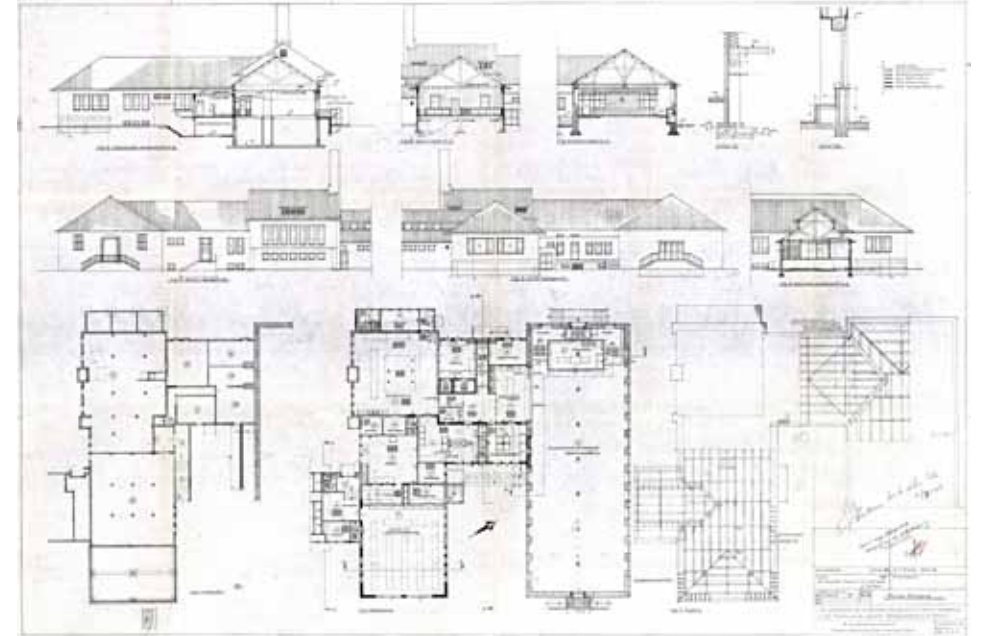
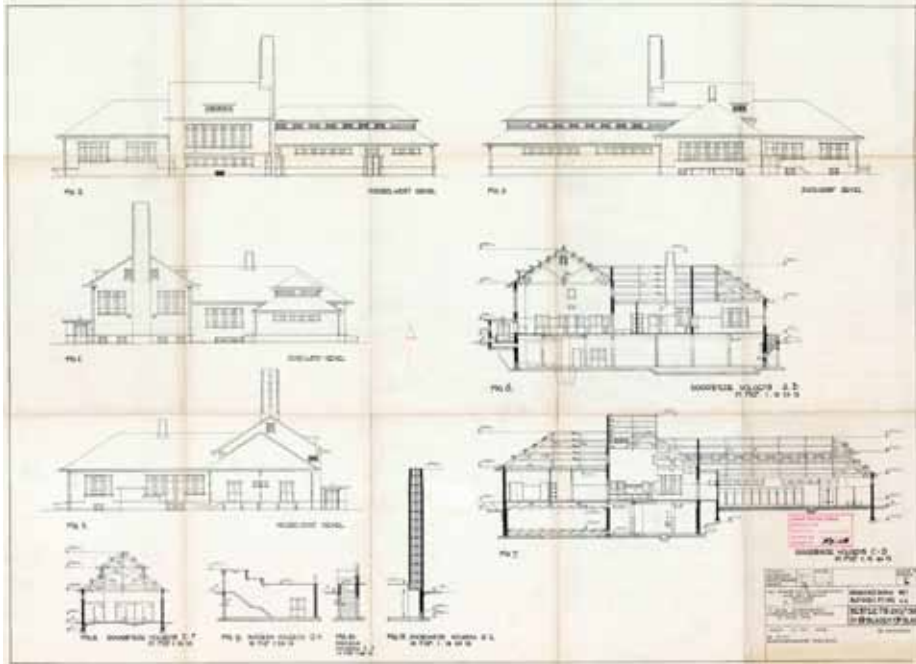
Het afzonderlijk onderbrengen van alle natte cellen in een gebouw was een vernieuwing binnen de kazernetypologie. Daarvóór werd gekookt, gegeten en gewassen in een en hetzelfde gebouw. Opvallend is dat in de loop der tijd in de diverse kazernes juist aan het keukengebouw veel verbouwd is. Daardoor is het (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de legeringsgebouwen) niet altijd meer herkenbaar als Boost-ontwerp. Het volume is vaak intern verbouwd, uitgebreid en heeft zijn originele details in veel gevallen verloren. Stedenbouwkundig speelt het keukengebouw desondanks steeds een belangrijke rol, namelijk als visuele begrenzing van de appèlplaats. Vanuit de entree van het kazernecomplex (de poortdoorgang) gezien wordt de appèlplaats visueel afgesloten door het keukengebouw, geplaatst in de lengte- dan wel breederichting, links of rechts. Dit wordt benadrukt door de schoorsteen (die hierin een picturale rol vervult). De bewust gekozen plek van het keukengebouw net uit de as van het plein wordt benadrukt door het feit dat fotografen steeds dit beeld kozen: vanuit de poortdoorgang met een blik op het keukengebouw. Stedenbouwkundig gezien is het keukengebouw dus een belangrijke bouwsteen van de Boost-bouwoos, die de compositie van het geheel afsluit, als 'visuele tegenhanger' van het poortgebouw.

De appèlplaats (gevormd door de plaatsing van elementen A t/m E) met monument

Misschien wel het meest elementair voor een Boostkazerne is de appèlplaats. Door de hierboven beschreven onderdelen A-E op dusdanige wijze te rangschikken dat zij een open ruimte omsloten, ontstond een appèlplaats die als centrale ruimte van het complex fungeerde. In het midden werd een herdenkingsmonument geplaatst, met vlag en zitbankjes omgeven door groen, ter ere van de naamgever van het complex.

Het ontwerp van het Keukengebouw in 1938 (links) en de verbouwing en uitbreiding in 1966 (rechts). In de tekening uit 1966 is ook de Duitse Manschappenzaal ingetekend. De plattegrond is 180° gedraaid ten opzicht van de originele tekening.

Aanvullende gebouwen

Bovenstaande bouwtypen zien we als de 'standaardcollectie' van de Boostbouwdoos. Het systeem van poortgebouw, legeringsgebouwen en keukengebouw rondom een appèlplaats is uitermate consistent nagevolgd en vormt in de meeste gevallen nog altijd een coherente compositie. Dit systeem werd vervolgens uitgebreid met aanvullende gebouwen. We zien deze gebouwen als aanvullend omdat, hoewel ze belangrijk zijn in functioneren van de kazerne als militair bedrijf, ze een aanvullende rol speelden (en spelen) in de compositie van de kazerne als stedenbouwkundig ensemble. Ze werden niet in maar buiten het hart van de kazerne geplaatst en hadden een soberder vormgeving, waardoor je zou kunnen zeggen dat het 'optionele artikelen' uit de bouwdoos zijn. Wel horen ze duidelijk bij het functioneren van de kazerne. In onze interpretatie van dit complex spelen ze daarom een rol die stedenbouwkundig maar ook architectonisch ondergeschikt is aan de vaste collectie van poortgebouw, legeringsgebouwen, keukengebouw en appèlplaats. Cultuurhistorisch gezien hebben ze wel een belangrijke rol.

Het gaat hier om kleinere gebouwen die op het terrein van de Constant Rebecque kazerne staan of stonden, en waarvan de meeste, voor zover we kunnen nagaan, ook in andere kazernes voorkwamen: privaatgebouw, garagegebouw, wapengebouw, munitiemagazijn, transformatorhuis en benzinestation. Omdat veel kazernes grondige wijzigingen hebben ondergaan, is op basis van de huidige situaties niet na te gaan of en welke van deze gebouwen ook in andere kazernes hebben gestaan. Gebouwtjes als F, G, H en K komen we vaak tegen bij de beschrijving van andere Boostkazernes, maar ook hier is lastig na te gaan in hoeverre ze deel uitmaakten van het Boost-systeem.¹⁷ Zulke gebouwen stonden, net als bij de Constant Rebecque kazerne, meestal verspreid over het terrein rondom het hart van de kazerne. Vooral een munitiemagazijn (dat in de Constant Rebecque kazerne gesloopt is) stond traditiegetrouw het verst van de kazerne verwijderd: wegens explosiegevaar was dat immers een gevaarlijk gebouw. Met behulp van foto's en luchtbeelden van zulke magazijnen is wel enigszins na te gaan dat ze meestal soberder waren uitgevoerd. Ze bezaten vaak maar één laag, het schilddak ontbrak meestal (in plaats daarvan hebben ze een zadeldak), en de

17) Wel is soms uit de belettering van de gebouwen (die niet in elke situatie naar dezelfde functies verwijst) op te maken dat ze verschillende posities hebben gehad in verschillende kazernes. Zo komen in Arnhem ook een wapengebouw voor (eveneens 'F') en een garagegebouw (hier 'M') en in Zuidlaren alleen een munitiemagazijn (H) en garagegebouw (G).

raamindeling is eenvoudiger. Daardoor nemen we aan dat de architectuur van deze gebouwen over de gehele linie niet van dezelfde krachtige signatuur was als de hoofdgebouwen (A-E), maar een traditioneler, eenvoudiger uiterlijk hadden. Dit geldt trouwens ook voor de gebouwen F en K in de Constant Rebecque kazerne. Wel is het aannemelijk dat, gezien de uniforme opzet van de organisatie van de grensbataljonkazernes, de meeste van deze gebouwtjes eveneens door Boost werden ontworpen, maar dat deze daar eenvoudigweg minder ontwerpenergie in stak.¹⁸ Het gaat dan vooral om privaatgebouw, magazijn, munitiegebouw en transformatorhuis. Van het (inmiddels gesloopte) benzinestation is bekend dat die niet door Boost is ontworpen maar na de oorlog werd gebouwd. Van het garagegebouw is bekend dat dit in de oorspronkelijke opzet functioneerde als magazijn. De functie van garagegebouw werd hier vermoedelijk later aan gegeven, aangezien het leger pas na de oorlog een aanzienlijke slag maakte op het gebied van gemotoriseerde voertuigen.¹⁹

Van de serie kleinere gebouwen zijn de privaatgebouwtjes functioneel gezien misschien wel het sterkst gelieerd aan het hart van de kazerne: ze bevatten alle sanitaire voorzieningen voor de manschappen, dus functioneerden als directe aanvulling op de legeringsgebouwen. Privaatgebouwen maakten al langer deel uit van kazernes. Hoewel Boost aanvankelijk geen privaatgebouwen in zijn ontwerp opnam omdat hij alle sanitaire voorzieningen wilde integreren in de legeringsgebouwen, zijn ze er (om onbekende redenen) toch gekomen. Voor de overige kazernes geldt dat het lastig na te gaan is in hoeverre privaatgebouwen werden gebouwd, of waar ze stonden, aangezien ze in veel gevallen niet (meer) voorkomen.

Niet-architectonische onderdelen

Het is niet duidelijk of ook niet-architectonische onderdelen, zoals een voetbalveld, een hindernisbaan (stormbaan) of parkeerplekken door Boost werden opgenomen en beschreven in zijn ontwerp. Gezien de steeds wisselende aard van het terrein en ligging van elke kazerne is het niet aannemelijk dat hij hier speciale ontwerpen voor maakte. Bovendien zal het tijdrovend zijn geweest zulke open ruimtes, die

18) Alleen door alle tekeningen die Boost in 1938 stuurde naar de afzonderlijke Geniecommandementen te beoordelen, kan dit worden nagegaan.

19) Bron: architect Alberto Kerkhof 2010

relatief makkelijk op locatie kunnen worden gemaakt (er hoeft immers niks te worden gebouwd) in het bestek op te nemen. Daarbij moest het kazerneterrein in oppervlakte zeer sterk worden beperkt in verband met de kosten.²⁰ Wel is het denkbaar dat hij in een toelichting eisen stelde aan maat en afstand tot de appèlplaats. Dit zal echter nader moeten worden onderzocht aan de hand van de originele ontwerpen van Boost, om hun rol en betekenis voor de kazerne beter op waarde te kunnen schatten.

Zoals al eerder aan de orde kwam beschouwen we de appèlplaats (weliswaar een open ruimte) als een architectonisch onderdeel. In alle Boostkazernes vervult het immers een centrale plek en heeft het een nagenoeg identieke vormgeving (een verhard plein met plantsoen en monument). Het lijkt erop dat de appèlplaats de enige open ruimte is die Boost als gemeenschappelijk kenmerk terug liet keren in alle kazernes en dat de overige terreinen optioneel waren of niet waren vormgegeven. Een bestektekening van de appèlplaats hebben we echter niet gevonden.²¹

Over de architectuur van het complex

Hoewel de focus van dit rapport sterk ligt op de kazerne als stedenbouwkundig ensemble, past op deze plek toch ook een beschrijving en waardering van de architectuur. Er is niet altijd een duidelijke scheidslijn tussen beide en het stedenbouwkundige ensemble wordt gemaakt door middel van architectonische objecten. Gezien het cultuurhistorische belang van de systematiek van de Boostkazerne, dat wil zeggen het idee van een gestandaardiseerd ontwerp, zou men kunnen denken dat de architectuur ervan een ondergeschikte rol speelt. Dit is echter niet het geval. Sterker nog, de architectuur van de Boostkazerne is met opmerkelijk veel zorg ontworpen en verrassend fijn gedetailleerd. De schilddaken van het poortgebouw en de legeringsgebouwen zijn complexe constructies, en de horizontale belijning van de paviljoens, de ver uitkragende kappen en de grote stalen raamvlakken zorgen voor een fraai architectonisch beeld. Ook in de ver doorgevoerde afwisseling van symmetrie met asymmetrie verraadt zich een ontwerper met gevoel voor compositie. Het compositorische principe waarin

een symmetrische opzet verzacht wordt door asymmetrische ingrepen is te zien in zowel de stedenbouwkundige opzet als in de architectuur en indeling van de gebouwen. Stedenbouwkundig zit die afwisseling in de symmetrische opzet van het poortgebouw versus de asymmetrische plaatsing van het keukengebouw. Op het niveau van de architectuur is te zien dat de plattegronden van de legeringsgebouwen symmetrisch van opzet zijn en de gevels alzijdig georiënteerd (aan beide zijden dezelfde oriëntatie en indeling), maar dat het entreeportaal net uit het midden van de gevel is geplaatst. Ook keukengebouw en poortgebouw lijken symmetrisch opgezet maar hebben bij nader inzien een asymmetrische ordening, zowel in indeling als in gevels. Tenslotte is ook op detailniveau hetzelfde principe doorgevoerd, onder andere in de fraaie ('De Stijl'achtige) compositie van de raamvlakken. Deze verfijning is des te opmerkelijker omdat Boost niet eens was opgeleid tot architect.

De Boostkazernes zijn gebouwd in een voor de Genie kenmerkende zakelijke stijl.²² Maar de stijl lijkt ook verwant aan de Nieuwe Haagse School, die in de jaren 20 en 30 gold als zakelijk alternatief voor de frivole Amsterdamse School. Gebouwen van De Nieuwe Haagse school zijn herkenbaar aan bakstenen hoekige (kubische) volumes. Belangrijk kenmerk is de stedenbouwkundige samenhang met de omgeving. De horizontale belijning van de gebouwen met ver uitkragende houten gootlijsten duiden op de invloed van de zgn. 'prairiestijl' van Frank Lloyd Wright. Ook de architectuur en stedenbouw van Berlage is duidelijk te herkennen, alsmede elementen van Dudok, de Nieuwe Zakelijkheid en De Stijl.

In de Boostkazerne zien we al deze invloeden terug: de stedenbouwkundige opzet bevat duidelijk Berlagiaanse ideeën, met name in de combinatie van symmetrie met asymmetrie, de aanwezigheid van een poort en de plaatsing van het keukengebouw, dat vanuit de poort gezien met zijn kenmerkende silhouet met lange schoorsteen een picturale beëindiging geeft aan het plein (de appèlplaats). De silhouetten van de legeringsgebouwen hebben met hun ver overstekende dakkappen veel weg van de prairiehuizen van Wright. Door de lange aaneengesloten baksteenvlakken en de horizontaal gecomponeerde glasvlakken lijken ze op de scholen van Dudok. En het gebruik van moderne materialen als stalen ramen en (voor het interieur) wit stucwerk en beton laten invloeden van de Nieuwe Zakelijkheid zien. De indeling van de ramen tenslotte heeft iets weg van de belijning van een Mondriaan-schilderij (De Stijl).

20) De Wolf (1961)

21) Om te kunnen beoordelen of aan andere terreinen ook generieke eisen werden gesteld, zouden alle zestien tekeningpakketten die Boost stuurde naar de Genie-Commandementen moeten worden onderzocht.

22) Kerkhof (2004)

Ligging van de Boostkazerne

Het gestandaardiseerde systeem van Boost maakte het dus mogelijk in korte tijd efficiënte en grootschalige legerplaatsen te realiseren. Echter ook vanuit het oogpunt van de plaatsing van kazernes trad met de Boostkazerne een vernieuwing in: de kazerne werd verplaatst van een stedelijke naar een landelijke context. Dit kwam doordat nog maar relatief kort ervoor, te weten eind negentiende eeuw, de Vestingwet (1874) gezorgd had voor een ontmanteling van de stedelijke vestingwerken. In de jaren erna bevrijdde de ene na de andere stad zichzelf van zijn wallen, waarmee ruimte ontstond voor de bouw van nieuwe gebouwen buiten de bebouwde kom. Juist grote complexen als zieken- en verzorgingstehuizen, brandweercentrales en kazernes zochten hun toevlucht buiten de voormalige stadsgrenzen. Na jaren van stagnatie in de kazernebouw ontpopte zich in de jaren dertig met de bouw van de Boostkazernes ineens een nieuwe generatie grootschalige legerplaatsen, die profiteerden van die ruimte en bewust in het landelijke gebied werden gesitueerd, op enkele kilometers van de stad.²³ Natuurlijk werd die ligging ook bepaald door militaire strategie – zij het op iets grotere schaal. De 16 kazernes vormen samen immers een linie aan de oost- en zuidkant van ons land. Een belangrijk kenmerk van Boostkazernes is dan ook dat zij (vaak ook nu nog) meestal in een groen gebied staan.

De ontwikkelingen op het gebied van kazernebouw, standaardisatie in het algemeen en de ontmanteling van de Nederlandse steden vormden de condities aan het begin van de 20e eeuw waarbinnen de Boostkazerne kon worden ontwikkeld.

De collectie Boostkazernes: overeenkomsten en verschillen

Op het niveau van de structuur valt op dat steeds poortgebouw, legeringsgebouwen en keukengebouw zijn gerangschikt rondom een appèlplaats. Het poortgebouw is altijd een verzamelgebouw dat de entree vormt en de appèlplaats afsluit. Opvallend is dat de andere kant vrijwel altijd open is: de zichtas wordt niet afgesloten door nóg een afwerend gebouw maar komt uit op het terrein erachter (meestal de ruimte voor aanvullende gebouwen, voetbalveld,

parkeerplaats of stormbaan). Tegenover het poortgebouw, ietwat in de hoek van de appèlplaats dus bewust uit de zichtas geplaatst, bevindt zich steeds het keukengebouw. Links en/of rechts van de appèlplaats staan legeringsgebouwen. De legeringsgebouwen (voor bataljonskazernes meestal 3, bij regimentskazernes meestal 6) werden geplaatst langs de lengte-as van de appèlplaats (met hun lange gevels aan de plaats) danwel in de breedte (met de kopgevels aan de plaats). Bij regimentskazernes valt op dat een tweede rij legeringsgebouwen parallel aan de eerste rij langs de appèlplaats is neergezet, waardoor aan weerszijden straten tussen de legeringsgebouwen ontstaan. Hun gevels zijn afwisselend georiënteerd op de appèlplaats of op de straat erachter. Het keukengebouw staat steeds op een hoek van de appèlplaats. Het komt ook voor dat dit volume in zijn geheel gedraaid is (Schalkhaar) of in de hoek bij het poortgebouw staat (Arnhem). Meestal staat het tegenover het poortgebouw, zoals in Eindhoven.

Op de foto's van de diverse afzonderlijke paviljoens vallen de verschillen op detailniveau het meest op: een poort als segmentboog of een rechte doorgang; rode of gele baksteen, gemetselde bogen of natuurstenen aanzetten, of vervaardigd van gegoten beton. Ook de raamindeling verschilt nogal: zowel in plaatsing, vorm en aantal ramen, als in de raamindeling zelf en het materiaal waarvan ze gemaakt zijn.

Met deze subtiele verschillen, waarvoor de afzonderlijke Eerstaanwezende Ingenieurs van de commandementen verantwoordelijk waren, zagen alle Boostkazernes er vlak na oplevering net anders uit. Echter pas tijdens en na de oorlog zouden ze hoe langer hoe meer 'uit elkaar groeien' en hun maagdelijke staat verliezen. Door de per lokatie wisselende gebeurtenissen tijdens de oorlog, de rollen die ze in de oorlogsjaren vervulden en ook de functies die ze na de oorlog kregen toebedeeld, begonnen de kazernes hun eigen levens te leiden. Aan elk afzonderlijk complex werden andere speciale eisen gesteld, voortvloeiende uit de zeer uiteenlopende aard en samenstelling van de gelegerde onderdelen. Dat resulteerde in het vrijwel ongewijzigd blijven van sommige complexen, terwijl andere ingrijpende verbouwingen en uitbreidingen ondergingen.²⁴

Binnen hetzelfde commandement (dat alle kazernes in Brabant en Limburg onder zijn hoede had, d.w.z. in totaal zeven Boostkazernes) functioneerden de kazernes

23) Kruidenier (2003)

24) Brief van de commandant van het Eerste Genie-Commandement (Kolonel Engelbrecht) van de Koninklijke Landmacht aan de Minister van Defensie, betreft 'Onderzoek voorzieningen in de z.g. Grensbataljonskazernes', d.d. 29 juli 1963, in: Archief NIMH

na de oorlog afwisselend als Depots van de Infanterie danwel Technische Troepen, als Koninklijke Militaire School, Regiment Aan- en Afvoertroepen (A.A.T.), als instructieafdeling of, in het geval van de Constant Rebecque Kazerne, als Rijen- en Tractieschool (R.T.S.).²⁵ Men kan bedenken dat voor de rijsschool aanzienlijk meer stallingsruimte, parkeerplekken en oefenterreinen nodig waren dan voor de militaire school. In Eindhoven waren gezien de aard en functie geen stormbaan en voetbalveld noodzakelijk (uit archieven blijkt namelijk dat ze er niet altijd geweest zijn, hoewel later wel een sportveld op de plattegronden voorkomt). Lesgebouwen werden bijgebouwd en afgebroken, keukengebouwen werden aangepast met extra eetzaal, her en der werden aanwezige eetzaal gewijzigd of vergroot, filmzalen werden toegevoegd, kantines bijgebouwd of gehalveerd of tot filmzalen verbouwd, nieuwe tankloodsen en legeringsgebouwen werden toegevoegd. Natuurlijk komen hier bovenop nog eens de architectonische veranderingen als gevolg van veranderde technische eisen (ventilatie, verwarming, waterleiding etc.).

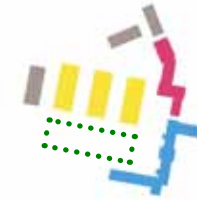
Huidig gebruik van de verschillende Boostkazernes²⁶

Kijkend naar de huidige staat van de Boostkazernes valt op dat vele een andere functie hebben gekregen. Slechts drie kazernes hebben nog een militaire betekenis: in Ermelo (in gebruik bij de landmacht), Weert (Koninklijke Militaire School) en Eefde (marechausseekazerne). Op dit moment wordt een aantal kazernes herbestemd tot woningbouw, in de vorm van appartementen, zorgwoningen of woonwruimtes (studio's). Op sommige plekken worden ook aanvullende programma's als een huisartsenpost, fysiotherapiepraktijk, buurtwinkel of atelierwruimtes voor kunstenaars onderzocht. Zowel het poortgebouw als de legeringsgebouwen blijken (waarschijnlijk vanwege hun geringe diepte in relatie tot het keukengebouw) het meest geschikt. Met zo'n veelheid aan nieuwe programma's krijgt de kazerne het karakter van een klein dorpje (een voorbeeld hiervan is de Saksen Weimarkazerne in Arnhem). De kazerne in Wezep was lange tijd een school (Glenn Mills) maar is nu in gebruik bij bureau jeugdzorg (Hoenderloogroep). Van de Ernst Casimirkazerne in Roermond doet tegenwoordig het poortgebouw dienst als entreegebouw van een Designers

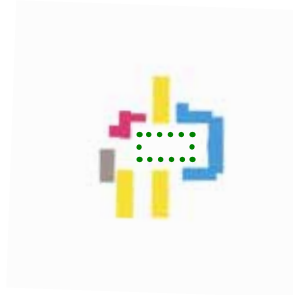
25) ibid

26) Informatie over hergebruik van kazernes van architect Alberto Kerkhof, email d.d. 23 maart 2010

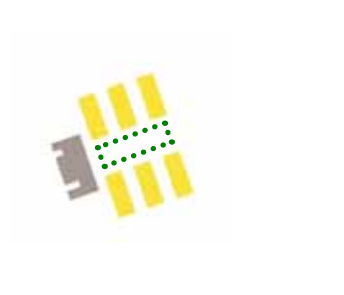
Arnhem (Saksen Weimar kazerne)

Bergen op Zoom (Cort Heyligers kazerne)

Bussum (Kolonel Palm kazerne / regimentskazerne)

Bergen op Zoom, Cort Heyligers Kazerne

Bergen op Zoom, Cort Heyligerskazerne, gezicht op Exercitieterrein

Amstelveen, gebouwen Kolonel Palm Kazerne

Leopoldgebouw A, Kolonel Palm Kazerne te Bussum

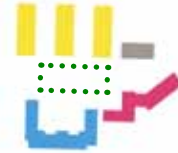

Ede (Elias Beekman kazerne / regimentskazerne)

Eefde (Detmers kazerne)

Eindhoven (De Constant Rebecque kazerne)

Ermelo (Jan van Schaffelaar kazerne)

Grave (Generaal de Bons kazerne / regimentskazerne)

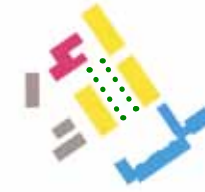
Roermond (Ernst Casimir kazerne)

Roosendaal (Engelbrecht van Nassau kazerne)

Schalkhaar (Westenberg kazerne)

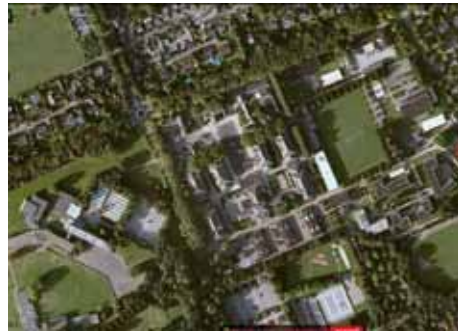
Steenwijk (Johan van den Kornput kazerne)

Tilburg (Willem II kazerne)

Weert (Van Horne kazerne)

Wezep (Willem de Zwijger kazerne)

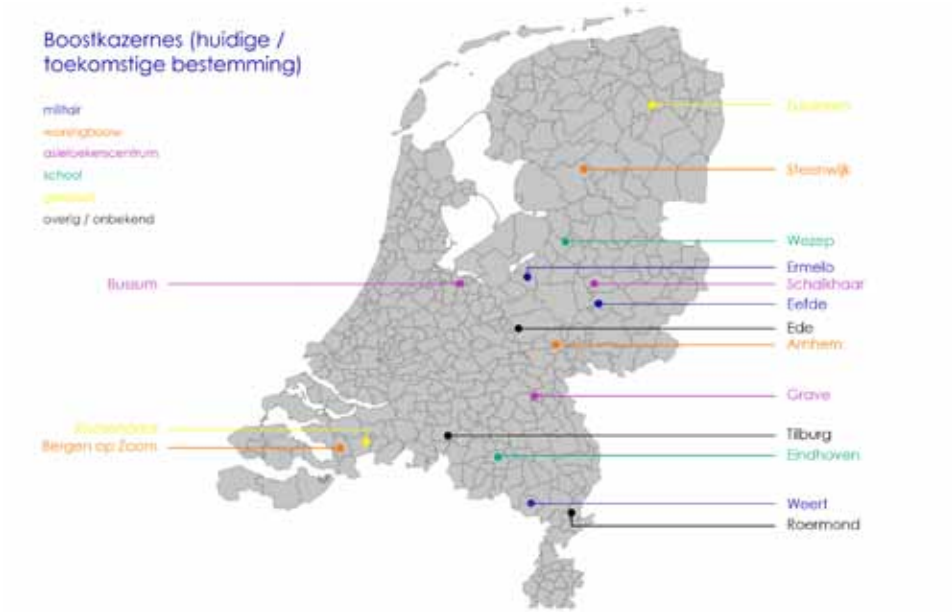

Outlet Centre. Enkele kazernes zijn nu in gebruik als asielzoekerscentrum, permanent of tijdelijk, in afwachting van weer een nieuwe bestemming. Twee Boostkazernes zijn gesloopt (Roosendaal en Zuidlaren grotendeels). De Boostkazerne in Tilburg is nu een gevangenis.

De functies die de kazernes nu vervullen zijn niet direct aanbevelingen voor mogelijk hergebruik van Boostkazernes in het algemeen. Wel geven de transformaties aan hoe veerkrachtig het systeem van Boost is: blijkbaar was de Boost-bouwdoos niet alleen heel flexibel op het moment van realisatie, waardoor ze ondanks geografische beperkingen in haast elke mogelijke stedenbouwkundige context en in elke gewenste configuratie konden worden gerealiseerd. Ook in hun leven erna blijken ze uitermate geschikt voor het opnemen van een heel scala aan functies. Het is natuurlijk niet waarschijnlijk dat Boost ook het hergebruiksaspect meenam in zijn ontwerp (het ging immers om het in grote haast opschroeven van de landsverdediging!) maar het feit dat ze nog flexibeler bleken dan bedacht was, geeft ze zeker nog eens een extra waarde. Van die meerwaarde kan dan ook bij toekomstige transformaties gebruik worden gemaakt.

Conclusie

Paradoxaal genoeg ligt een essentiële waarde van de Constant Rebecque kazerne dus juist in het feit dat het als zelfstandig complex niet uniek is, maar onderdeel is van een systeem. Het systeem zoals dat werd ontworpen door Boost, is wèl uniek. Het is immers dit uitgekende model dat het mogelijk maakte in extreem korte tijd, en op grote schaal, een serie grensbataljonskazernes te realiseren teneinde in een klap de legeringcapaciteit, en daarmee de verdediging van het hele land te verbeteren. Het paviljoenstelsel bleek uitermate geschikt voor het aanpassen van het standaardmodel aan de specifieke lokatie, de afzonderlijke paviljoens met elk hun eigen functies konden eenvoudig ten opzichte van elkaar worden gedraaid, gespiegeld of (delen ervan) verlengd. De hiervoor noodzakelijke standaardisatie van bouw-elementen en de daarbij behorende vernieuwingen ten gunste van een efficiëntere organisatie, maakt het systeem van de Boostkazerne tot een cultuurhistorisch fenomeen. Het vormt niet alleen een belangrijke stap in de richting van standaardisatie van kazernes, maar ook in de standaardisatie van de bouw in bredere zin. Dat uitgerekend door een niet-architect een stap in de richting van standaardisatie van de bouwindustrie werd gemaakt, is fascinerend.

Daarbij is het systeem van Boost nog eens extra flexibel gebleken, namelijk niet alleen op het moment dat de kazernes werden gebouwd maar ook in de tijd daarna. Ook tegenwoordig kunnen ze relatief eenvoudig worden getransformeerd om weer nieuwe functies op te nemen. Het ligt daarom voor de hand dat voor die nieuwe functies gebruik moet worden gemaakt van de flexibiliteit die in het systeem zelf besloten ligt. Daarbij zal echter wel de logica van Boost moeten worden gerespecteerd.

Het Poortgebouw in 1939 (Beeld: RHCe)

De opening in 1939 (Beeld: RHCe)

Het Poortgebouw in 1968

Beeld van de appelplaats gezien vanuit de poort (Ansichtkaart, jaartal onbekend)

1939 Opening (Beeld: RHCe)

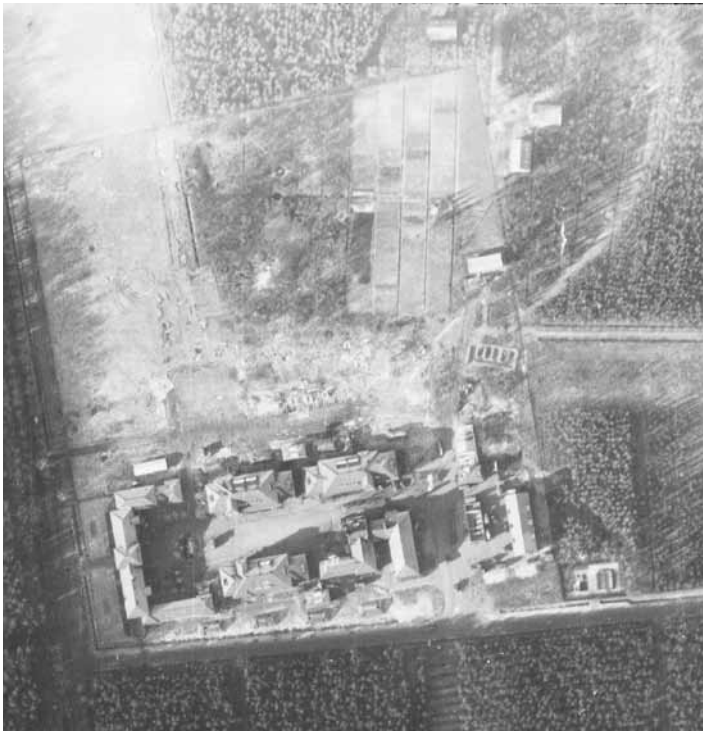
1939 Opening (Beeld: RHCe)

2. De Constant Rebecque kazerne

Na het uitgebreid inventariseren en nader bekijken van alle Boostkazernes in Nederland wordt duidelijk hoe de Constant Rebecque kazerne in elkaar zit, en wat deze bijzonder maakt. Ook vallen nu de onderlinge verschillen binnen de reeks van zestien kazernes op. Want hoezeer ze in hun maagdelijke staat ook op elkaar leken, direct na de oplevering begonnen de kazernes elk een ander leven te leiden. Enerzijds doordat ze in oorlogsvaarwater kwamen, anderzijds doordat ze (tijdens en na de oorlog) andere functies kregen toebedeeld die zorgden voor allerlei aanpassingen, verbouwingen en uitbreidingen.

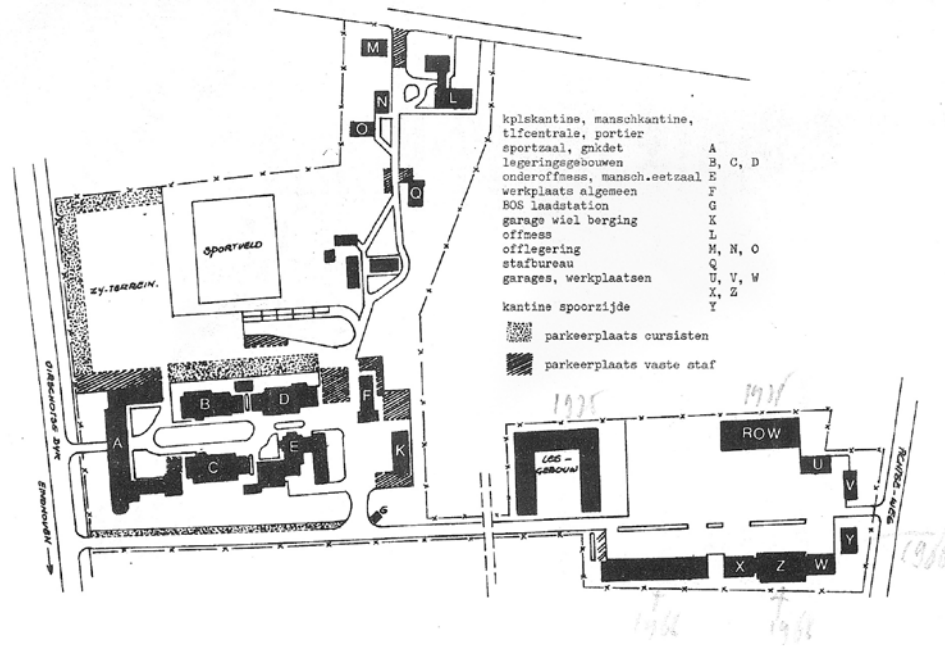
Gebruiksgeschiedenis van de Constant Rebecque kazerne

Vrijwel onmiddellijk na oplevering van de Constant Rebecque kazerne viel het complex, evenals vele andere kazernes en legerplaatsen, in handen van de Duitsers. De oorlogsperiode is tekenend geweest voor de staat en het karakter van de kazerne. Om hun eigen leger te versterken betrokken de Duitsers de kazernes en pasten ze aan om hun militairen te huisvesten. Opvallend zijn in Eindhoven de uitbreiding van het keukengebouw met een nieuwe eetzaal voor manschappen, en de bouw van vier legeringsgebouwen voor officieren met

Luchtfoto Royal Air Force uit 1944 (watwaswaar.nl)

Plattegrond van de Rij- en Tractieschool in de Constant Rebecque kazerne. Situatie in de jaren '70 en '80. (Bron: folder RTS, archief NIMH, jaartal onbekend)

officiersmess, even ten noordwesten van de kazerne. Ook zijn tijdens de oorlog delen beschadigd (gebouwen F en K), die achteraf opnieuw zijn opgebouwd. De Duitse toevoegingen maken ook vandaag nog een markant onderdeel uit van de kazerne (zie volgende paragraaf).

Na de bevrijding werden in de kazerne de 3e en 10e compagnie Aan- en Afvoertroepen gelegerd. Ruim twee jaar later, eind 1947, werden deze onderdelen alweer overgeplaatst naar de Koning Willem III kazerne in Tilburg en kwam de Rij- en Tractieschool (RTS, voorheen in Harderwijk) in Eindhoven terecht.²⁷ Deze functie bleef het tot begin jaren negentig, toen een groot aantal kazernes werd opgeheven, behouden. Het totale aantal gebruikers lag toen rond de 700: zo'n 300 man voor de kazernestaf en 400 cursisten (dit was overigens het maximum aantal personen dat gelijktijdig in opleiding kon worden genomen). Er bestonden opleidingen tot instructeur, onderhoudsmonteur van militaire wiel-, en rupsvoertuigen, of tot beroepsofficier.²⁸

De functie van militaire rijsschool betekende voor de kazerne dat het omliggende terrein voornamelijk werd gebruikt als oefenterrein voor voertuigen, en als pakeerruimte. Op het terrein werden verder een aantal werkplaatsen, bergingen, garages en lesgebouwen bijgebouwd, voornamelijk in het noord-oosten, richting de Achtseweg. Het kazerneterrein nam toen het hele gebied tussen Oirschotsedijk en Achtseweg in beslag, en bestond naast de oorspronkelijke Boostkazerne en het Duitse dorp ook uit het nieuwe gedeelte van de Rij- en Tractieschool. Samen vormden de drie delen een conglomeraat van drie samenwerkende nederzettingen, alle met paviljoenopzet.

In 1996 is de Constant Rebecque kazerne gesloten. De rijsschool werd toen verplaatst naar Veldhoven en Venlo. Na enige jaren te hebben gefunctioneerd als asielzoekerscentrum wordt het complex momenteel bewoond door anti-kraakhuurders.

27) Archief NIMH

28) Folder RTS Constant Rebecque kazerne, jaartal onbekend (archief NIMH)

Wat is bijzonder aan juist de Constant Rebecque Kazerne?

Als onderdeel van een reeks grensbataljonkazernes met nagenoeg identieke kenmerken, valt op dat de Constant Rebecque kazerne een zuiver en gaaf voorbeeld van een Boostkazerne is. Met 'zuiver' wordt bedoeld dat de hier toegepaste configuratie van poortgebouw, legeringsgebouwen, keukengebouw en privaatgebouwtjes rondom een appèlplaats, de meest toegepaste en in zekere zin dus meest 'logische' vorm van een Boostkazerne betreft. De Boostkazernes in onder andere Wezep, Tilburg, Schalkhaar en Steenwijk hebben precies dezelfde configuratie van onderdelen; andere laten uitzonderingen zien, die zijn ingegeven door plaatselijke factoren als landschap en gebruik.

Overigens is daarmee niet gezegd dat de meer 'afwijkende' en dus eigenlijk uniekere Boostkazernes minder interessant zijn, maar als typisch voorbeeld van een Boostkazerne zijn ze minder geschikt, omdat het minder zuivere 'afgietsels' zijn van de Boost-mal.

Maar niet alleen de gave stedenbouwkundige structuur van de Constant Rebecquekazerne is bijzonder, ook de gebouwen zelf (met uitzondering van het interieur – dat is in de meeste gebouwendelen grondig verbouwd) zijn goed bewaard gebleven. Met name rond de appèlplaats is zichtbaar hoe het feit dat de oorspronkelijke materialen nog aanwezig zijn, bijdraagt aan het beeld van de binnenplaats. Met name de kozijnen, bestaande uit ranke staalprofielen, waarschijnlijk nog in de originele kleur, leveren een grote bijdrage aan dat beeld, aangezien ze zijn ontworpen als vrij grote, aaneengesloten glasvlakken. Een op het eerste gezicht architectonisch detail als een stalen raamkozijn levert zo een essentiële bijdrage aan het stedenbouwkundige ensemble. Dit type kozijn is duidelijk geïnspireerd op de architectuur van de Nieuwe Zakelijkheid. Architecten van deze stroming (die startte in de jaren twintig) pasten grote glasvlakken in stalen kozijnen veelvuldig toe, meestal gecombineerd met beton en stucwerk, om hun (niet-dragende) gevels een lichte uitstraling te geven. In dit geval zijn stalen kozijnen gecombineerd met dragende muren van baksteen. Typerend voor de kozijnen is het dunne, ranke profiel, het materiaal (staal) en de indeling in verschillende maten glasvlakken. Overigens is bij de meeste kazernes, waar de kozijnen naderhand zijn vervangen door duurzamere versies met dikkere profielen en ander materiaal (hout), te zien hoezeer het stedenbouwkundige beeld van de kazerne van de kozijnen afhankelijk is. De kazernes zijn in die gevallen verworpen

tot ietwat doorsnee jaren dertig villa's of schoolgebouwen. De gaafheid van de raampartijen in de Constant Rebecque kazerne is bijzonder aangezien bij verreweg de meeste kazernes de originele raampartijen niet meer aanwezig zijn, of in slechte staat.

De gave staat waarin de Constant Rebecquekazerne verkeert, zowel stedenbouwkundig als architectonisch, is dan ook een belangrijke reden dat het complex als een van de weinige Boostkazernes in zijn geheel is aangewezen als Rijksmonument. Ter vergelijking: naast Eindhoven staan ook de Boostkazernes in Schalkhaar, Roermond, Ede, Weert en Grave op de rijksmonumentenlijst. Van de (bataljons)kazernes in Schalkhaar en Roermond zijn echter maar enkele delen beschermd, namelijk in Schalkhaar alleen het poortgebouw en in Roermond het poortgebouw, een legeringsgebouw en het herdenkingsmonument. Van de Boostkazernes in Ede, Weert en Grave zijn respectievelijk 10, 18 en 17 objecten beschermd: dit zijn alle regimentskazernes.²⁹ Dit betekent dat de Boostkazerne in Eindhoven de enige bataljons-Boostkazerne in Nederland is die is beschermd als stedenbouwkundig ensemble.

De Duitse Woningen

Op enige afstand van de Boostkazerne bevindt zich het 'Duitse Dorp' of de Duitse Woningen, zo genoemd vanwege de huiselijke, boerderij-achtige stijl waarin ze gebouwd zijn. De legeringsgebouwen ('M, N, O en Q') en officiersmess ('L') die ze in feite zijn, werden tijdens de bezetting gebouwd door de Duitsers en moesten nadrukkelijk de suggestie wekken van kneuterige, onschuldige boerderijen om vanuit de lucht geen argwaan op te roepen bij de tegenstander. In werkelijkheid was het een zwaar versterkt militair complex, bedoeld voor de legering van Duitse officieren. Vermoed als boerderijen en met muren van een halve meter dik en luiken van staal boden ze goede bescherming tegen bomscherven bij mogelijke luchtaanvallen en explosies. Een ander interessant en bovendien zeer gaaf gebouw dat in dezelfde context en stijl gebouwd is, is de uitbreiding van het keukengebouw, die gebruikt werd als extra eetzaal voor manschappen. Zowel de Duitse Woningen als de manschappenzaal zijn opgetrokken in zogenaamde 'Heimatstil'. Ook wordt in dit verband vaak de Stuttgarter Schule genoemd, een stroming die ontstond onder leiding van Paul Schmitthenner.³⁰

29) Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, april 2010

30) Bron: Alberto Kerkhof en www.motra.eu

Officiersmess als onderdeel van de Duitse Woningen, ca. 1950 (Beeld: NIMH)

Deze 'Heimatstil' of regionale stijl was een brede stroming in de kunst en architectuur in de jaren voorafgaand aan en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Deze was in zwang in verschillende Europese landen, waaronder naast Duitsland ook in Zwitserland, Finland en Polen. Gedachte achter de stroming als geheel was het teruggaan naar en uitdragen van de lokale tradities van een plaatsgebonden cultuur, als reactie op de naar een vernieuwende en universele stijl strevende modernisten. De Heimatstil zocht voor de vormgeving van nieuwe gebouwen inspiratie in een plaatselijke traditionele bouwstijl. Voor architecten vormden vooral rurale gebouwen als villa's, boerderijen en schuren het referentiekader, waarschijnlijk omdat doorgaans in afgelegen dorpjes (meer dan in een stad) de kenmerken van een cultuur het langst puur blijven, dat wil zeggen het minste in aanraking komen met nieuwe invloeden. De stijl is dan ook te zien als een uitdrukking van een conservatief en nationalistisch gedachtegoed.

Het merkwaardige en ook interessante aan de Duitse Woningen is dat ze enerzijds lijken aan te sluiten bij de Nederlandse cultuur en het landschap; dat blijkt uit de toepassing van Hollands baksteen, zadeldaken met dakpannen, stalen zandloperluiken en traditionele metselverbanden en ook de stedenbouwkundige opzet van losse huisjes langs een bospad. Anderszijds vertonen ze ook duidelijk aspecten van de Duitse architectuur uit die periode, zoals de degelijke, massieve vormtaal en brede schouders op de hoeken van de kopgevels. Dit zal er mee te maken hebben dat de Heimatstijl, ondanks referenties aan lokale en dus per plek wisselende stijlkenmerken, ook een stijl op zich was die haar basis had in Duitsland en van daaruit werd geëxporteerd naar andere landen. De gebouwtjes lijken op Hollandse boerderijen, maar hebben een andere verhouding (tussen dak en basisvolume) en een van de boerderij afwijkende raamverdeling – in dit geval omdat ze corresponderen met de officiersvertrekken erachter.

Karakteristiek aan het groepje 'woningen' met een officiersmess is ten eerste dat ze in de vorm van kleine paviljoens als een zelfstandige nederzetting gebouwd zijn, en ten tweede de typische, van de Boostgebouwen afwijkende stijl waarin ze zijn vormgegeven. Kijkend naar deze vormkenmerken lijken ze dan ook niet veel met de Boostkazerne te maken te hebben. De pavilonnaire structuur van de Duitse Woningen is lossier en kleinschaliger van opzet dan het strakke en rationele systeem van Boost. Ook door het feit dat ze op enige afstand van de kazerne staan en in een andere vormtaal gebouwd zijn, zou men kunnen zeggen dat er geen directe relatie is waarmee wij nu rekening moeten houden. Toch behoren de

Duitse Woningen cultuurhistorisch gezien wel degelijk tot de kazerne: ze vertellen een verhaal over de inbeslagname van de kazerne(s) na de capitulatie, de manier waarop deze kazerne is gebruikt en hoe daarop is voortgebouwd. Zowel het 'dorp' als de manschappen-mess voegen samen een extra tijdslaag toe die getuigt van de manier waarop het in de jaren na oplevering gebruikt is, een cruciale periode in de Nederlandse geschiedenis. Het pad tussen beide verbond dorp en Boostkazerne tot een nieuwe structuur, waardoor ze cultuurhistorisch gezien bij elkaar horen. Het feit dat door de jaren heen ook andere paviljoens werden gebouwd langs dit pad (naast een munitiemagazijn zijn op de plattegronden van de R.T.S. drie andere, onbekende gebouwtjes te zien), heeft dat idee van een grotere structuur verder vorm gegeven. Hoewel die gebouwtjes nu alweer afgebroken zijn, toont het feit dat ze er stonden wel dat de structuur ook als een geheel gebruikt is. Dit maakt het logisch het Duitse dorp ook in de toekomst te zien als behorend bij de oorspronkelijke Boostkazerne.

Overigens is de 'extra tijdslaag' die de Duitse Woningen toevoegen niet uniek voor de Constant Rebecque kazene, maar is het een verhaal dat zich overal in Nederland afspeelde. Juist op terreinen die eigendom waren van de staat, zoals militaire bases, werden complexen gedurende de oorlogsjaren door de bezetter geconfisqueerd en getransformeerd. Zo werden ook de Boostkazernes in Arnhem en Schalkhaar (respectievelijk Saksen Weimarkazerne en Westenbergekazerne) en de Seeligkazerne in Breda 'afgebouwd' door de Duitsers.³¹ Een ander voorbeeld is vliegveld Deelen, (gemeenten Ede en Arnhem), waar ook veel van deze Heimatbebouwing voorkomt. Echter de manier waarop dat werd gedaan verschilde per locatie: anders dan Boost hadden de Duitsers daar namelijk geen vast format voor.

De gebouwen F en K

Van de serie aanvullende gebouwen die verspreid zijn over het terrein rondom het hart van de kazerne, zijn er al enkele afgebroken. Het gaat om munitiemagazijn H (halverwege het pad naar de Duitse Woningen) en het na de oorlog gebouwde benzinstation G (net ten oosten van gebouw K). De gebouwen F (het wapengebouw) en K (het garagegebouw, oorspronkelijk ontworpen als magazijn) staan er nog. Ze getuigen van het functioneren van de kazerne als bedrijf: voor

infanteriekazernes was de opslag van wapens en munitie een belangrijk element van de militaire machine, en die werden in aparte gebouwen opgeslagen. Later, vermoedelijk direct na de oorlog, toen het Nederlandse leger een flinke motorisatieslag maakte, werd gebouw K gebruikt voor de opslag van voertuigen.³² Cultuurhistorisch gezien zijn het dan ook belangrijke gebouwen die (in elk geval in hun functie) een vast onderdeel vormden van de kazerne. Gezien hun steeds terugkerende rol in verschillende Boostkazernes lijkt het erop dat deze utilitaire gebouwtjes eveneens door Boost ontworpen werden. Hoewel echter cultuurhistorisch waardevol waarderen we deze gebouwen als stedenbouwkundig en architectonisch minder relevant. Dit kwam ook al aan de orde in hoofdstuk 1. Stedenbouwkundig staan ze iets afzijdig van de kazerne, waardoor ze voor de Boostkazerne als stedenbouwkundig ensemble niet de cruciale rol vervullen als de vaste elementen van de Boost- bouwdoos zoals het poortgebouw, de legeringsgebouwen en het keukengebouw. Ook architectonisch gezien waarderen we ze als minder relevant omdat ze in een aanmerkelijk soberder vormentaal zijn opgetrokken dan de hoofdgebouwen. Wel heeft gebouw F nog een aantal van de kenmerkende ramen met stalen kozijnen, en een schilddak. Uit de bouwtekeningen blijkt overigens dat delen van gebouw F en K in 1947 opnieuw zijn opgebouwd, waarschijnlijk vanwege oorlogsschade. De manier waarop dat gerealiseerd is komt niet helemaal overeen met de bouwtekening. Gebouw K is het eenvoudigst en meest traditioneel vormgegeven: hier ontbreekt ook het schilddak met ver overstekende houten kappen. De sobere vormentaal van deze gebouwtjes is niet zo vreemd gezien de functie van puur utilitaire gebouwen. Anders dan de hoofdgebouwen van de kazerne werden ze niet bemand en dienden voor opslag. Je zou dus kunnen zeggen dat Boost ze heeft ontworpen overeenkomstig hun rol in het kazernebedrijf.

31) Kruidenier (2003)

32) Bron: Alberto Kerkhof

Conclusie

Karakteristiek aan de Constant Rebecque kazerne is ten eerste dat het een zuivere en gaaf gebleven uitvoering is van een Boostkazerne. In de manier waarop poortgebouw, legeringsgebouwen en keukengebouw als stedenbouwkundig ensemble rondom de appèlplaats zijn gegroepeerd, is het oorspronkelijke model van Boost nog steeds uitstekend herkenbaar. Daarbij zijn de Duitse woningen, de Duitse officiersmess en de Duitse manschappeneetzaal bij het keukengebouw uitermate interessant, omdat zij getuigen van het verloop van de geschiedenis van deze Boostkazerne, en in het algemeen van hoe het veel kazernes tijdens oorlogstijd is vergaan. Het Duitse dorp en de Duitse manschappeneetzaal (de uitbreiding aan het keukengebouw) hebben een nieuwe tijdslaag aan het complex toegevoegd. De stedenbouwkundige structuur van de de Duitse Woningen en officiersmess is die van een traditionele nederzetting, een dorpje, en is dus van een andere orde dan het ontwerp van Boost. Toch zijn ze (Boostkazerne en Duitse dorp) in hun functioneren samen een nieuwe structuur gaan vormen die te lezen is als twee verzamelingen van paviljoens, onderling verbonden door een pad. Lange tijd heeft de structuur als een geheel gefunctioneerd, niet alleen tijdens de oorlog maar ook in de periode erna, toen hier de militaire Rij- en Tractieschool was gevestigd. De Duitse uitbreiding van het keukengebouw (de manschappenzaal) heeft zich juist (bewust of onbewust) stedenbouwkundig gevoegd binnen het model van Boost.

Naast een cultuurhistorisch en stedenbouwkundig belang hebben de Duitse toevoegingen ook een architectonische waarde. De Heimatstil waarin ze zijn gebouwd is een interessante mengstijl van Duitse en Nederlandse ingrediënten en wordt gekenmerkt door de massiviteit van de volumes, de brede schouders en metselverbanden, puntaken en boerderij-achtige luiken en (in de manschappenzaal) de segmentboog boven de entree. De laatste is bovendien opmerkelijk gaaf gebleven.

Tot slot zijn ook de gebouwen F en K cultuurhistorisch interessant omdat ze getuigen van de mechaniek van deze kazerne. Stedenbouwkundig en architectonisch gezien zijn ze echter van minder belang.

Zicht op de appèlplaats, links het Keukengebouw met Duitse Manschappenzaal

Appelplaats met Keukengebouw

Het verbouwde Keukengebouw

Duitse manschappenzaal en de officiersmess bij de Duitse Woningen

Manschappenzaal gezien vanuit de Duitse Woningen

Gebouw K

Gebouw F

kozijnen

Poortgebouw aan de appelplaats (links) en aan de Oirschotsedijk (rechts)

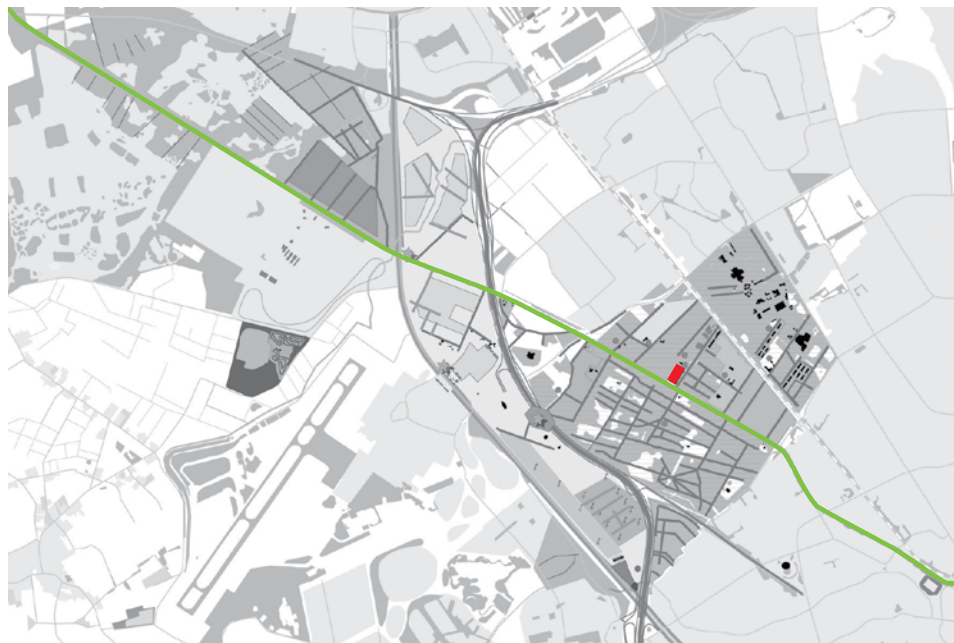

3. Het complex in zijn omgeving

Luchtfoto van de Rij- en Tractieschool (jaartal onbekend)

Het gebied waar het kazerneterrein deel van uitmaakt, heeft ook nu nog een sterk landschappelijk karakter, bestaande uit een groenzone met een imposante lanenstructuur. (Ontwikkelingsvisie Landelijk Strijp 2008)

Stedenbouwkundige en landschappelijke setting

Zoals al eerder aan de orde kwam is een belangrijk kenmerk van de Boostkazernes dat zij zijn geplaatst in een landschappelijke omgeving, net buiten de stad. Dit is een wezenlijk kenmerk omdat vóór de bouw van deze serie grensbataljonkazernes, legerplaatsen vrijwel altijd in het stedelijke gebied werden gebouwd. Tot het einde van de 19e eeuw werd voor de plek van nieuwe kazernes binnen de vestingmuren gezocht; pas daarna kwam hier goed en wel verandering in. De eerste kazernes die in het landelijke gebied werden gebouwd waren een aantal kazernes gebouwd gedurende 1910-1914, in verband met internationale spanningen voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog. De plaatsing van de Boostkazernes in de periode daaropvolgend (tussen de jaren tien en dertig zijn weinig kazernes gebouwd), middenin het groen, was dus nog niet zo gebruikelijk.

De Constant Rebecque kazerne werd gebouwd aan de Oirschotsedijk, een lange kaarsrechte route tussen Eindhoven en Oirschot en monumentale eikenlaan. Het representatieve, imponerende poortgebouw kwam als een centrale entree vanzelfsprekend aan deze route te liggen. Gedurende de jaren die volgden zijn nieuwe gebouwtjes voornamelijk aan de achterzijde van het complex bijgebouwd. Dit resulteerde erin dat de meer functionele en bedrijfsmatige ingang aan de 'achterkant' kwam te liggen. Toen de Constant Rebecque kazerne na de oorlog gebruikt werd als rijkschool, werden nieuwe gebouwen in de vorm van (alweer) een nieuwe nederzetting gebouwd aan de achterzijde van het complex, nabij de Achtseweg Zuid. Deze gebouwen zijn inmiddels allemaal weer afgebroken. De plek waar ze werden gebouwd vertelt echter iets over de manier waarop de kazerne

functioneerde als militair bedrijf, namelijk dat de core business van de kazerne zich enigszins verscholen afspeelde aan de achterzijde. Hierdoor is trouwens ook de representatieve entree van de kazerne keurig aan de Oirschotsedijk bewaard gebleven, als een indrukwekkende poort.

Landelijk Strijp en de Internationale School Eindhoven

Het gebied waar het kazerneterrein deel van uitmaakt, heeft ook nu nog een sterk landschappelijk karakter, bestaande uit een groenzone met een imposante lanenstructuur. Binnen het raster van lanen en paden bevinden zich zowel landschappelijke, parkachtige stukken (de Wielewaal, Philips Fruittuin) als functioneel-recreatieve, zoals de sportvelden van de Herdgang. De Oirschotsedijk is de hoofdvas van de lanenstructuur.

In de Ontwikkelingsvisie Landelijk Strijp vormt de Oirschotsedijk een van de toekomstige dragers van het landschap. De lange weg, die in Oirschot verdergaat als Eindhovensedijk, is de historische verbinding tussen de Eindhovense binnenstad en het nationaal Landschap het Groene Woud. Nog altijd is de Oirschotsedijk een prachtige laan, die functioneert als monumentale entree tot de stad vanuit het noordwesten. Met de aanleg van de A58 en A2 is de verkeersfunctie voor een belangrijk deel komen te vervallen, waardoor het nu een autoluwe, meer recreatieve betekenis heeft gekregen. Die recreatieve, zelfs toeristische betekenis zal in de toekomst worden versterkt. In de Ontwikkelingsvisie is de laan bestempeld als 'Groene Corridor' vanuit het centrum van Eindhoven richting Het Groene Woud, langs onder andere landgoed de Wielewaal en de Oirschotse Heide. De Groene Corridor is vooral bedoeld voor de recreant: de fietser, de jogger en de wandelaar. Volgens de plannen zal de Oirschotsedijk verder worden versterkt als robuuste, monumentale laanstructuur, aan weerszijden begeleid door vier of vijf rijen eiken.³³

Om zoveel mogelijk autoverkeer over de Oirschotsedijk te weren (met uitzondering van bestemmingsverkeer) zal het doorgaande verkeer omgeleid moeten worden. Hiervoor wordt momenteel gedacht aan een alternatieve route langs het spoor, ten noordoosten van de kazerne, de Achtseweg Zuid. Binnen dat scenario wordt ook de entree tot de toekomstige Internationale School Eindhoven

naar de Achtsedijk Zuid geprojecteerd, in plaats van aan de Oirschotsedijk wat gezien de ligging van de kazerne veel logischer zou zijn.

Conclusie

De kazerne, en daarmee de toekomstige Internationale School Eindhoven, staat in een landelijk gebied dat zijn groenfunctie door de jaren heen goed heeft weten te behouden. Het kazerneterrein bevindt zich in een zone die wordt gekenmerkt door een raster van monumentale lanen en paden. De Oirschotsedijk is hiervan de monumentale hoofdvas. Sinds de aanleg van de Eindhovense ringwegen is de Oirschotsedijk, voorheen de centrale stadsentree vanuit het noordwesten, recreatiever van aard geworden. De Ontwikkelingsvisie Landelijk Strijp versterkt de Oirschotsedijk als autoluwe route en imposante eikenlaan, waarmee het doorgaande verkeer zal moeten wijken naar de achter de kazerne gelegen Achtseweg Zuid. Omdat de Constant Rebecque Kazerne destijds echter nadrukkelijk aan de Oirschotsedijk is gesitueerd, en het beeld van een indrukwekkend poortgebouw aan de dijk gaaf is gebleven, ligt het voor de hand om in de toekomst ook de hoofdentree van de Internationale School aan de Oirschotsedijk als beeld, danwel als daadwerkelijke entree te behouden. De achterzijde van de kazerne is qua structuur en ook qua beeld veel te brokkelig om als entree te functioneren. De lanen loodrecht op de Oirschotsedijk, dus de verbindingsstukken tussen Oirschotsedijk en Achtseweg Zuid ter weerszijden van het kazerneterrein, zijn in die zin veel logischer als toekomstige entreelanen. Bezoekers komen dan vanuit de Oirschotsedijk, waar het beeld van de Internationale School duidelijk zichtbaar is, waarna ze de daadwerkelijke entreelaan inslaan.

³³) Ontwikkelingsvisie Landelijk Strijp (december 2008) en stedenbouwkundige visie voor de kazerne in Oirschot (april 2008).

Conclusies en aanbevelingen

Hieronder volgen een reeks van conclusies en daaruit volgende aanbevelingen, op drie niveaus: (1) het complex als onderdeel van een reeks; (2) de stedenbouwkundige structuur en (3) de architectuur. Op elk van deze schaalniveaus heeft het kazernecomplex zijn eigen karakteristieken.

1. Het complex als onderdeel van een reeks

A. De Boostkazerne is geen complex op zich maar vertegenwoordigt een systeem

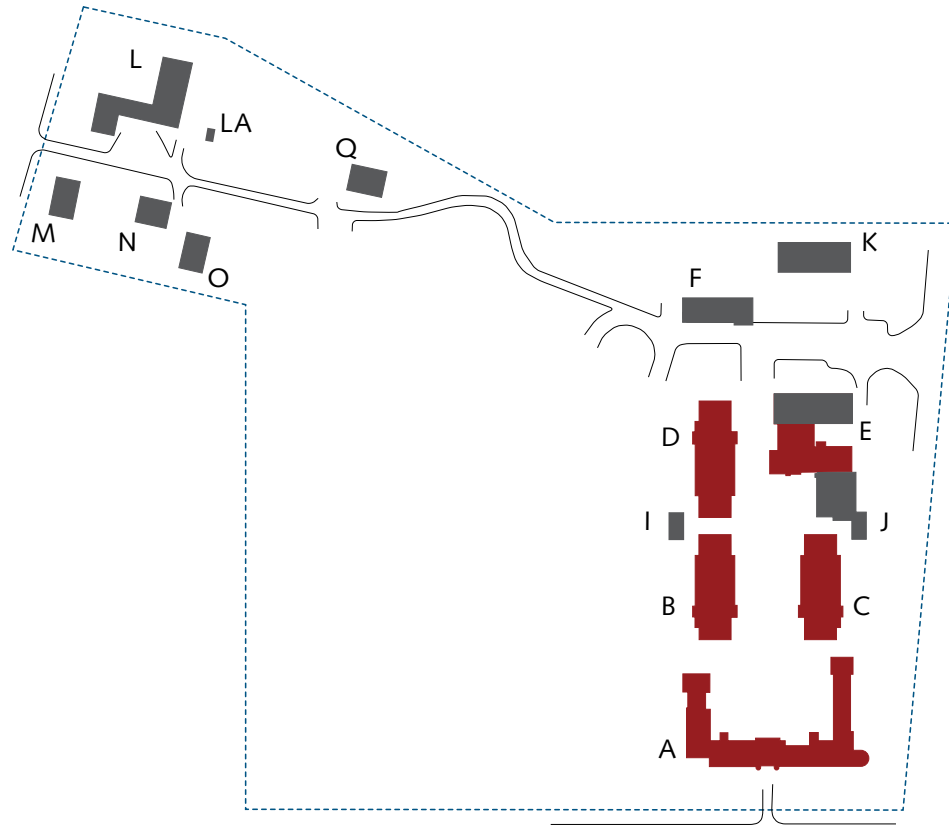
De cultuurhistorische waarde van de Boostkazerne is voor een belangrijk deel gekoppeld aan het moment in de Nederlandse geschiedenis waarop met een enorme snelheid, en met een daarop geënt uitgekend en gestandaardiseerd ontwerp, een reeks grensbataljonkazernes is gerealiseerd, mogelijk gemaakt door een politiek daadkrachtige actie van Defensie. Binnen deze context zijn de Boostkazernes niet ontworpen als autonome objecten, maar maakten ze alle deel uit van een serie, een verdedigingslijn langs de oost- en zuidgrenzen van het land. De Constant Rebecque kazerne is dus onderdeel van een reeks. De gaafheid van deze kazerne getuigt van het uniforme ontwerp dat voor alle kazernes model stond.

Aanbeveling:

Behoud het complex als een gaaf exemplaar van de Boost-kazernes.

B. De Boostkazerne was vernieuwend vanwege het gestandaardiseerde concept

De Boostkazerne was eerder een systeem dan een ontwerp. Volgens het standaardmodel van Boost, dat zich kon voegen naar heel verschillende omstandigheden (terrein, bezetting, aard van de kazerne) kon de troepensterkte

In rood de gebouwen die op dit moment zijn aangewezen als Rijksmonument.

van het land in een klap drastisch worden verbeterd. Dit was alleen mogelijk als zijn ontwerp bestond uit een standaard die eenvoudig kon worden verspreid over de verschillende locaties, en per situatie aangepast aan de lokale eisen. Het feit dat het concept voor een gestandaardiseerd ontwerp kwam op een moment waarop standaardisatie in de bouw nog vrij nieuw was en dus weinig voorbeelden kende, maakt dat des te interessanter.

Boost maakte voor zijn ontwerp gebruik van het concept van paviljoens, dat ruim een decennium ervoor was geïntroduceerd in de kazernebouw. Die opzet leende zich uitermate goed voor een flexibel kazerne-ontwerp. Maar Boost voegde er ook iets aan toe: waarschijnlijk beïnvloed door architecten van de Nieuwe Zakelijkheid introduceerde hij een verdergaande vorm van functiescheiding. Elk paviljoen kreeg een eigen plaats in het systeem. Dit was niet alleen hygiënischer, luxer maar ook efficiënter vanuit het oogpunt van de organisatie van het kazernebedrijf. Het feit dat elke kazerne bestaat uit herhaalde eenheden is karakteristiek voor de Boostkazernes. Ook de open opzet van paviljoens rondom een binnenplaats, met elk paviljoen zoveel mogelijk een eigen functie, getuigt van de vernieuwingen die Boost introduceerde.

Aanbeveling:

Maak gebruik van, maar respecteer ook de logica van het systeem

C. Het concept van Boost was niet alleen uitermate rekbaar / aanpasbaar op het moment van realisatie, maar is dat ook nu nog

Getuige de verschillende programma's die de diverse Boostkazernes in de loop der tijd hebben opgenomen en de uiteenlopende plannen die ook nu weer voor de kazernes worden ontwikkeld, is de Boostkazerne nog altijd een flexibel gebouwencomplex.

Aanbeveling:

Maak gebruik van de flexibiliteit die in het systeem besloten ligt. Daarmee doelen we in bredere zin op het principe van herhaalbaarheid, uniformiteit en aanpasbaarheid op alle niveaus. Dat wil zeggen bij het herprogrammeren van de volumes, bij het bijbouwen en rangschikken van nieuwe volumes, het verbouwen van bestaande, en het eventueel slopen van volumes. Het karakter van een gestandaardiseerd gebouw moet daarbij gehandhaafd blijven. Hoe dat concreet kan worden toegepast op het niveau van de stedenbouw en architectuur, zie de aanbevelingen hieronder.

2. Stedenbouwkundige structuur

A. De stedenbouwkundige structuur van de Boostkazerne komt voort uit een systeem van een vaste collectie bouwvolumes die min of meer vrij te rangschikken waren rondom een binnenplaats (bouwdoosprincipe)

De gebouwen die tezamen de kazerne vormen zijn te zien als bouwstukken uit een bouwdoos. Afhankelijk van het terrein, de hoeveelheid te legeren manschappen en de beoogde functie konden deze bouwstukken worden ingezet. Bij een standaard grensbataljonkazerne als de Constant Rebecque kazerne is dat altijd één poortgebouw, één keukengebouw en meerdere legeringsgebouwen. Essentieel is dat zij samen een plein vormen rondom de appelplaats.

Aanbeveling:

Houd de compositie van de bouwstukken herkenbaar. Behoud het plein als open ruimte die aan één zijde afgesloten wordt door het poortgebouw. Houd de herhaling van legeringsgebouwen herkenbaar. Houd het volume van het keukengebouw, dat het plein afsluit, herkenbaar.

B. De bouwvolumes zijn gegroepeerd als losstaande paviljoens rondom een binnenplaats

Boost maakte voor zijn ontwerp gebruik van een paviljoenopzet. Het systeem van paviljoens is wezenlijk voor het stedenbouwkundige karakter van de kazerne. Het maakt dat elke kazerne in principe op een andere manier was samen te stellen en dat het zich eenvoudig kon voegen naar lokale omstandigheden. Het zorgt ervoor dat de gebouwen als afzonderlijke bouwstukken met elk hun eigen programma te herkennen waren. Door het gebruik van paviljoens kon overal, op vele manieren, een binnenplaats worden gemaakt. Het systeem van verschillende bouwvolumes in plaats van één groot gebouw, is dus kenmerkend voor dit type kazerne.

Aanbeveling:

Laat het principe van paviljoens rondom een binnenplaats intact. Bouw de losstaande volumes niet aan elkaar. De open plaats met het monument is een essentieel element van de kazerne.

C. De kazerne heeft een besloten karakter door de U-vorm van het poortgebouw

Het hoofdmoment van de stedenbouwkundige structuur is het poortgebouw. Dit zorgt voor een representatief beeld en een duidelijke entree. Door de U-vorm krijgt de binnenplaats een besloten karakter. Aan de andere kant is de structuur juist meer open. Het poortgebouw is het hoofdmoment uit de Boost-bouwoos, en zorgt ervoor dat het plein een eigen wereld is die is afgesloten van de wereld daarbuiten.

Aanbeveling:

Zorg ervoor dat het poortgebouw als meest indrukwekkende gebouw het hoofdmoment van het complex blijft. Dit betekent ook dat de functie van entreegebouw zoveel mogelijk zou moeten worden behouden. Behoud de achterzijde van het binnenplein als deel met een meer open en minder monumentaal karakter.

D. Symmetrie wordt afgewisseld door asymmetrie

Op het niveau van de stedenbouw is duidelijk gebruik gemaakt van symmetrie: dit is zichtbaar in de opbouw van het poortgebouw en de rangschikking van legeringsgebouwen ter weerszijden van de binnenplaats. In de verschillende kazernes is echter te zien dat de symmetrische opbouw structureel wordt afgewisseld door asymmetrie, met name door de plaatsing van het keukengebouw. De afwisseling van symmetrie en asymmetrie is, doordat het in alle kazernes voorkomt, kenmerkend en is ook doorgevoerd op het niveau van de architectuur.

Aanbeveling:

Behoud de afwisseling van symmetrie en asymmetrie als ontwerpprincipe in het stedenbouwkundig ensemble en de architectuur, ook in de nieuwbouw. Verstoort zo min mogelijk het bestaande complex.

E. Het keukengebouw functioneert als stedenbouwkundige tegenhanger van het poortgebouw

Aanvullend op bovengenoemd punt is het keukengebouw de asymmetrische, stedenbouwkundige tegenhanger van het poortgebouw. Vrijwel altijd is het keukengebouw visueel strategisch geplaatst ten opzichte van de binnenplaats. Komend door de entreepoort ligt het net uit de as van de poort, rechts of links daarvan. Daardoor functioneert het als visueel contrapunt van het hoofdgebouw (poortgebouw) dat de andere kant van de binnenplaats markeert. Dat dit niet toevallig is blijkt wel uit het feit dat dit in veel Boostkazernes precies zo gedaan is;

komend vanuit het poortgebouw is het vrijwel altijd zichtbaar als landmark die de begrenzing van de binnenplaats aangeeft. Alleen de manier waarop het precies is geplaatst (links, rechts, met de gevel richting poort of richting de zijkant) verschilt. *Aanbeveling:*

Behoud de massa van het keukengebouw als kenmerkend silhouet dat het plein afsluit. Voortbouwen en gedeeltelijk afbreken is een optie, mits de stedenbouwkundige functie van het gebouw bewaard blijft. Dit betekent dat vooral het gedeelte aan de binnenplaats zorgvuldig moet worden behandeld: het silhouet van ketelhuis met schoorsteen is kenmerkend voor de Boostkazerne. Daarbij dient de Duitse manschappenzaal, vanwege de architectonische gaafheid, in zijn geheel te worden bewaard (dus ook de architectuur in zijn huidige staat).

F. De Constant Rebecque Kazerne is een zuiver en gaaf voorbeeld van een Boostkazerne

Getuige de verschillen in uitvoering van Boostkazernes onderling is de Constant Rebecque kazerne een goed voorbeeld van hoe Boost zijn kazerne voor ogen had. Dat blijkt uit het feit dat het schema zoals toegepast in Eindhoven de meest toegepaste vorm is. Daar komt bij dat het ook gaaf bewaard is gebleven. Van veel andere kazernes die in min of meer exact dezelfde opzet zijn gerealiseerd als de Eindhovense kazerne zijn nadien delen afgebroken of onderdelen vervangen. In Eindhoven is dat slechts het geval bij het keukengebouw, maar desondanks bleef de kazerne als stedenbouwkundig ensemble daarbij intact.

Aanbeveling:

Behoud de compositie van de bouwstukken waaruit de kazerne bestaat.

G. De Duitse Woningen en manschappenzaal zijn een wezenlijk onderdeel van het complex

De Duitse Woningen en de Duitse uitbreiding van het keukengebouw staan symbool voor het leven dat de kazernes na hun oplevering gingen leiden. In dit geval werd de kazerne in beslag genomen door de Duitsers. De bezetter voegde aan de kazerne op enige afstand een afdeling toe voor Duitse officiers. De zogenaamde Duitse Woningen werden gebouwd in de vorm van een kleine nederzetting, met een eigen stedenbouwkundige structuur. Kenmerkend hiervoor is de losse, informele opzet van relatief kleine gebouwen in het groen. In zijn functioneren heeft het echter aanvullend op de kazerne gewerkt. De twee werden gekoppeld middels een pad. Het 'Duitse dorp' en de kazerne vormden vanaf dat moment een nieuwe structuur. Dit gegeven wordt versterkt door de

Duitse uitbreiding van het keukengebouw. De extra manschappeneetzaal is te zien vanuit het pad komende vanuit de Duitse Woningen en vice versa. De Duitse manschappenzaal is gebouwd in lijn met de stedenbouwkundige functie van het keukengebouw: net als het basisvolume van het keukengebouw is de Duitse uitbreiding niet in de as van de binnenplaats gezet, maar ernaast. De positie van het keukengebouw wordt erdoor versterkt. Cultuurhistorisch gezien verrijken de Duitse toevoegingen het complex als geheel omdat ze een verhaal vertellen over een cruciale periode in de Nederlandse geschiedenis en over de manier waarop het deze kazerne(s) is vergaan.

Aanbeveling:

Vat de Duitse Woningen en de manschappenzaal op als onderdeel van het monument en behoud ze. Betrek het gebied rondom de Duitse Woningen als geheel bij herontwikkeling, dat wil zeggen vergroot het zoekgebied voor de nieuwbouw. Behoud ook de losse, informele structuur van de Duitse Woningen als tegenhanger van de rationele opzet van de Boostkazerne.

H. Gebouwen F en K zijn cultuurhistorisch interessante rudimenten van de manier waarop de kazerne gewerkt heeft

Gebouwen F en K vertellen iets over het functioneren van de kazerne als militair bedrijf en de specifieke functie die de Constant Rebecque kazerne had, namelijk een infanteriekazerne, waarvoor de opslag van munitie en wapens een vast onderdeel was. Het latere gebruik van gebouw K als garagegebouw getuigt van het functioneren van de kazerne als rijkschool (opslag van voertuigen). Ze hebben cultuurhistorische waarde en vanuit dit oogpunt is het zeer wenselijk om ze te behouden. Echter, omdat zij soberder zijn vormgegeven (waarbij gebouw F na de oorlog deels opnieuw werd opgebouwd), in slechtere staat zijn, maar vooral omdat ze minder essentieel zijn voor de stedenbouwkundige coherentie van de Boostkazerne, bezitten ze minder waarde dan de vaste elementen van de Boostbouwdoos.

Wanneer wordt gekeken naar de waarde van het monument als geheel, moet worden ingezien dat de gebouwen F en K van een andere orde zijn dan het coherente basissysteem van Boost (poortgebouw, legeringsgebouwen en keukengebouw). We kennen de gebouwtjes F en K dan ook een andere status toe. Immers: zonder de gebouwen F en K is de Boostkazerne nog steeds herkenbaar als Boostkazerne. Maar zonder poortgebouw, legeringsgebouwen of keukengebouw wordt dat ineens veel lastiger. In dat laatste geval namelijk, dus indien een van de gebouwen A-E wordt gesloopt, zou de samenhang van gebouwen rond

een appèlplaats meteen uit elkaar vallen. Wanneer men dit zou doen met de gebouwen F of K is dat niet het geval.

Aanbeveling:

Betrek de gebouwen F en K zoveel mogelijk bij de herontwikkeling. Wanneer de gebouwen betrokken kunnen worden bij de herontwikkeling verdient dat de voorkeur. Het behoud van deze gebouwen is echter niet essentieel voor het behoud van het ensemble.

3. Architectuur

A. De bouwvolumes hebben heldere silhouetten van blokvolumes met schilddaken, overstekende kappen en een sterke horizontale ruimtewerking

De stijl waarin Boost zijn ontwerpen tekende is kenmerkend voor de Genie door het zakelijke karakter. Toch heeft de architectuur ook een aantal expressieve kenmerken zoals de ver uitkragende houten kappen, de complexe schilddakconstructies die zorgen voor een horizontale ruimtewerking. Die horizontaliteit is kenmerkend en duidt op invloeden van Wright en Dudok. Het kubische karakter toont overeenkomsten met de Nieuwe Haagse School.

Aanbeveling:

Houd de architectuur van de Boostvolumes intact, met hun blokvolumes, schilddaken, en kenmerkende kappen.

B. Kenmerkend voor de gevels zijn de grote aaneengesloten vlakken van massief baksteen met ranke glaspartijen (stalen kozijnen)

Karakteristiek voor de architectuur van Boost zijn de grote aaneengesloten bakstenen vlakken, afgewisseld door eveneens aaneengesloten vlakken van glas. (Dat kenmerk geldt voor de vaste onderdelen van de bouwdoos, maar minder voor de gebouwen F en K). Aangezien de gevels als pleinwanden de binnenplaats omsluiten hebben deze kenmerken een belangrijke stedenbouwkundige functie en bepalen ze het aanzicht en het karakter van het ensemble.

Aanbeveling:

Respecteer het oorspronkelijke materiaalgebruik zoveel mogelijk. Doorbreek bakstenen vlakken niet of zo min mogelijk.

C. Stalen kozijnen met typerende raamindeling hebben grote waarde voor het stedenbouwkundige beeld van de kazerne

De kozijnen zijn een belangrijk onderdeel van de architectuur. Ze komen voor in reeksen, in grote aaneengesloten vlakken. Ze bepalen in belangrijke mate de uitstraling van de gebouwen en dus de monumentenstatus van het complex als geheel. In tegenstelling tot veel andere Boostkazernes zijn ze in Eindhoven nog origineel, waardoor de kazerne in een veel gaver staat is dan vele andere kazernes. Dat is dan ook een belangrijke reden geweest het complex aan te wijzen als rijksmonument – de enige bataljonskazerne binnen de Boost-reeks die beschermd is. In de andere Boostkazernes is ook te zien hoezeer het karakter van het complex als geheel afhangt van de ramen. Wanneer de kozijnen worden vervangen door kunststof of dikke houten profielen verliezen de kazernes veel van hun karakteristiek en verworden ze tot duizend-in-een-dozijsgebouwen.

Aanbeveling:

Het is essentieel dat veel aandacht wordt besteed aan het behouden van de profielen en de indeling van de ramen. Kenmerkend voor de kozijnen is het dunne stalen profiel, de 'asymmetrische' indeling waardoor verschillende maten van ramen voorkomen en de kleur. Indien ze vervangen worden zullen de nieuwe kozijnen het ranke beeld van de oude zoveel mogelijk moeten nabootsen.

D. Symmetrie wordt afgewisseld door asymmetrie

Net als op het niveau van de stedenbouw is ook op het niveau van de architectuur een afwisseling te zien tussen symmetrie en asymmetrie die vrij consequent is doorgevoerd. Dat is bijvoorbeeld te zien in de structuur en de gevels van de legeringsgebouwen: die zijn in hun hoofdvorm symmetrisch, maar de asymmetrische plaatsing van de trapportalen en de net andere geveluitwerkingen (series van twee versus drie ramen) ter weerszijden daarvan zijn asymmetrische componenten binnen die compositie.

Aanbeveling:

Behoud de wisselwerking en de afwisseling tussen symmetrie en asymmetrie om de esthetische waarde van de architectuur van het complex herkenbaar te houden, ook bij aanpassingen.

E. Herhaling van onderdelen zorgt voor ritme in de compositie van het geheel

Behalve herhaling van bouwvolumes (legeringsgebouwen) is er ook op het niveau van de architectuur herhaling aangebracht. Dat komt deels voort uit het

gestandaardiseerde karakter van het architectonische systeem, maar is er ook bewust ingebracht om een esthetische meerwaarde. Vooral de herhaling van de ramen valt op. Binnen de raamvlakken zorgt de karakteristieke indeling van de raamvlakken door de stalen kozijnen ook weer voor ritme.

Aanbeveling:

Wanneer aanpassingen moeten plaatsvinden op het niveau van de gevels moeten deze zoveel mogelijk gelijk en herhaald doorgevoerd worden over alle bouwobjecten.

F. Het poortgebouw is ontworpen als verzamelgebouw en heeft een representatieve functie

Het poortgebouw is ontworpen als verzamelgebouw met een imponerend, monumentaal karakter. De U-vorm van de plattegrond en de aanwezigheid van een poort zorgen voor een imponerend karakter en maken het tot een typisch entreegebouw. Het gebouw is ontworpen vanuit het externe beeld, in plaats van vanuit een functionele interne organisatie (zoals bij de legeringsgebouwen). Het is bewust ontworpen als een klassiek verzamelgebouw waarin allerlei verschillende functies zijn geprogrammeerd, verbonden door een gang.

Aanbeveling:

Behoud het representatieve karakter van het poortgebouw. Blijf het poortgebouw opvatten als verzamelgebouw: bij herprogrammeren leent het zich bij uitstek voor het (opnieuw) opnemen van verschillende functies, waarvan het liefst ook weer enkele met een representatieve functie (entreehal, receptie). De interne organisatie kan hierbij worden gewijzigd, met uitzondering van de kantine op de eerste verdieping. Dit was het hoofdmoment in het gebouw, een verzamelplek, dat dan ook duidelijk tot uitdrukking komt in de gevel. Behoud deze functie als grote centrale ruimte.

G. De legeringsgebouwen zijn ontworpen als gebouwen met een meer eenduidig programma en zijn functioneel van opzet

De legeringsgebouwen zijn veel functioneler ontworpen dan het poortgebouw (als het ware omgekeerd daaraan), niet ontworpen vanuit het externe beeld maar vanuit een efficiënte organisatie en routing. Ze hebben een alzijdige oriëntatie, dwz ze hebben aan beide zijden dezelfde functie en (hieruit afgeleide) gevels. Die wordt aan een zijde slechts doorbroken door de trapportiek. In tegenstelling tot het poortgebouw hadden ze ook een veel eenduidiger functie, namelijk legering van de manschappen.

Aanbeveling:

Vat de legeringsgebouwen op als repeterende en identieke volumes met een (zoveel mogelijk) eenduidige functie en alzijdige oriëntatie. Zoek bij herbestemming zoveel mogelijk naar een eenduidige functie, bijvoorbeeld als leslokalen. Om het repetitieve karakter van de drie legeringsgebouwen te versterken zou men zelfs kunnen denken aan dezelfde functie voor alle drie de legeringsgebouwen.

H. Karakteristiek aan de Duitse toevoegingen zijn het massieve silhouet en de boerderij-achtige vormgeving

De Duitse Woningen en uitbreiding van het keukengebouw (manschappenzaal) zijn ontworpen in een stijl die duidelijk afwijkt van de Boostgebouwen. Ze hebben zadeldaken, spitse kopgevels met hoogopgaande daken, een versterkte constructie en traditionele metselverbanden. Het gaat om een mengvorm van een solide Duitse (Heimat)stijl met oerhollandse kenmerken. Het is zeer aan te bevelen die gebouwen met hun typische kenmerken zoveel mogelijk te behouden en zichtbaar te laten als 'extra tijdslaag' die de cultuurhistorische waarde van het Boostcomplex versterkt. De gebouwen vormen met hun typische kenmerken een 'extra tijdslaag' die de cultuurhistorische waarde van het Boostcomplex versterkt.

Aanbeveling:

Onderzoek naar de technische staat van de woningen zal moeten uitwijzen in hoeverre de gebouwen kunnen worden hergebruikt en aangepast. De Duitse manschappenzaal is een gaaf gebouw dat i.t.t. de rest van het keukengebouw (waarvan vooral het silhouet belangrijk is) ook als architectonisch object dient te worden behouden. Behoud de Duitse Woningen zoveel mogelijk en laat ze zichtbaar worden als 'extra tijdslaag' die de cultuurhistorische waarde van het Boostcomplex versterkt.

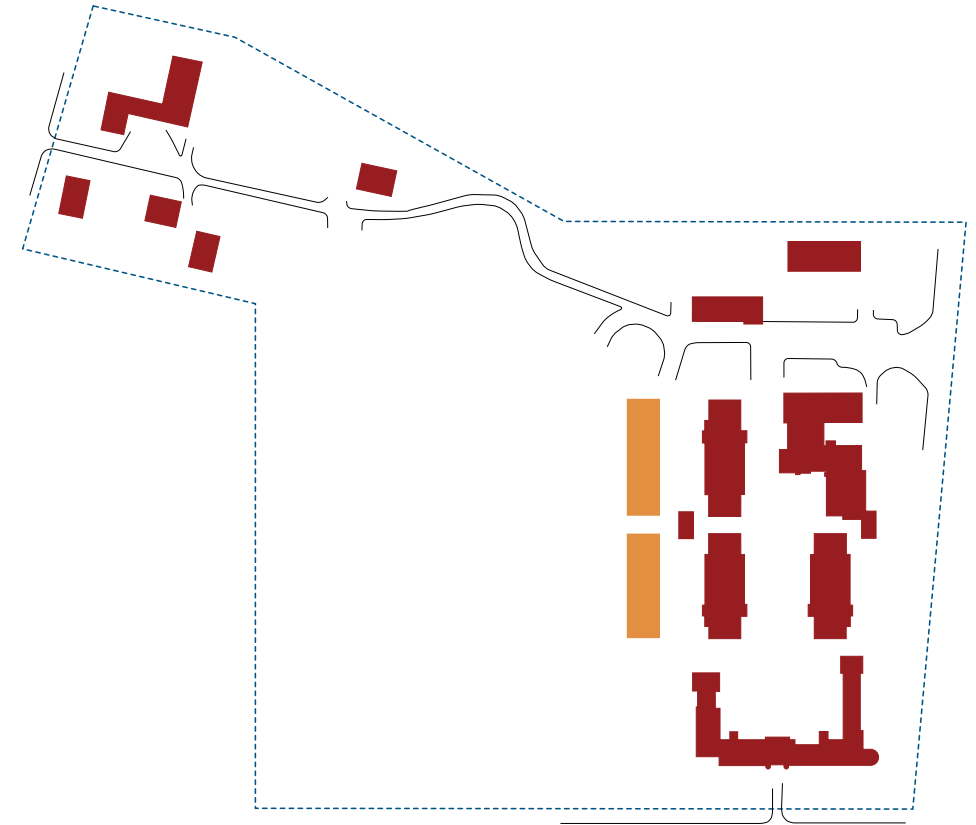
Scenario's

Naar aanleiding van de zojuist gepresenteerde conclusies volgen nu een drietal scenario's voor de toekomstige uitbreiding van het complex. Ze komen voort uit dezelfde principes zoals gepresenteerd in de conclusies en aanbevelingen. De scenario's zijn nadrukkelijk geen concrete ontwerpen, maar moeten gezien worden als denkmodellen. Het betekent ook dat er, binnen elk scenario, veel meer (on)mogelijkheden zijn dan hier kunnen worden getekend. De scenario's vertegenwoordigen als het ware mogelijke denkrichtingen als het gaat om het bijbouwen van volumes. Het idee is dat ze, binnen een bepaalde marge, voldoende ruimte bieden voor interpretatie en dus voor een veelheid aan mogelijke oplossingen. Voor de hoeveelheid bij te bouwen volumes zijn we uitgegaan van ongeveer 6000 m² BVO. Dat komt overeen met ruim twee legeringsgebouwen.

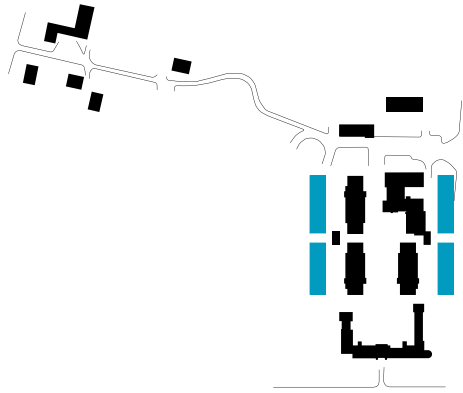
Scenario 1

Uitbreiding van het Boost-systeem

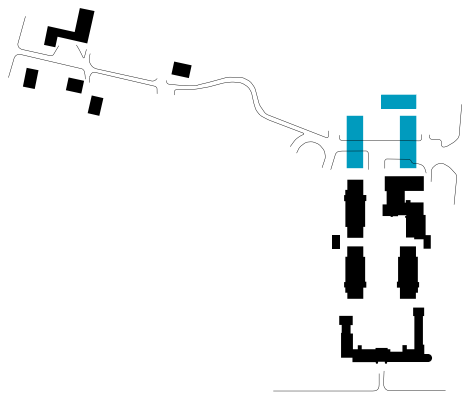
Het eerste scenario gaat uit van de logica van het systeem van Boost. Het refereert aan het 'Bouwdoos-principe', wat inhoudt dat met name het volume van de legeringsgebouwen kan worden herhaald, parallel aan de bestaande legeringsgebouwen. Ook kan het keukengebouw of poortgebouw worden uitgebreid. De positie van die bij te bouwen volumes kan verschillen, waardoor vele varianten mogelijk zijn. Natuurlijk houdt dit scenario ook beperkingen in, verbeeld in de 'do's & don'ts'.

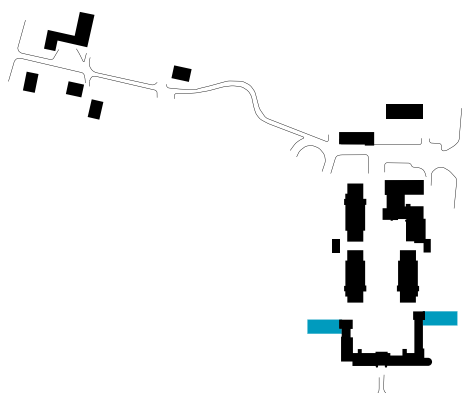
Do's & Don'ts | Scenario 1

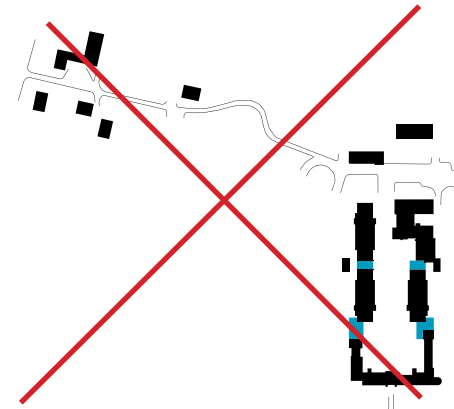
Herhalen van volumes

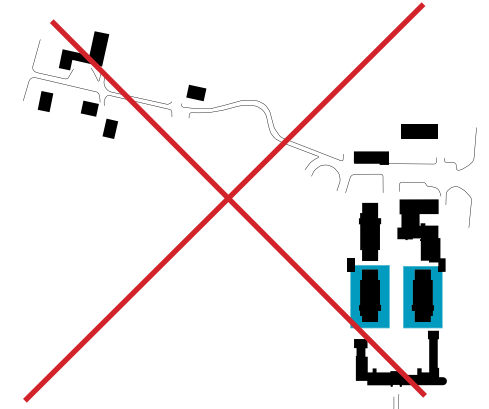
Een tweede plein (bijvoorbeeld bij een nieuwe entree aan de achterzijde)

Aanbouwen aan poortgebouw

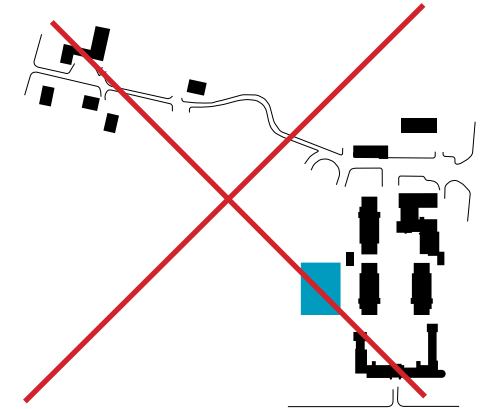
Boost paviljoens intact laten / moeten herkenbaar blijven

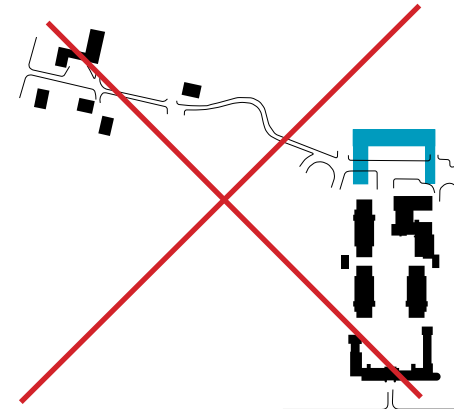
Volumes niet opdikken

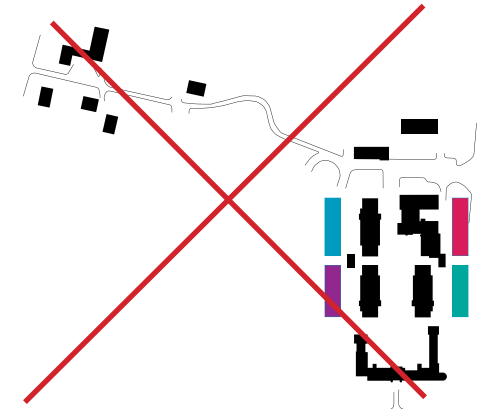
Binnenterrein vrijhouden

Houd de maat van Boost aan als maximale korrelgrootte

Zichtas openlaten

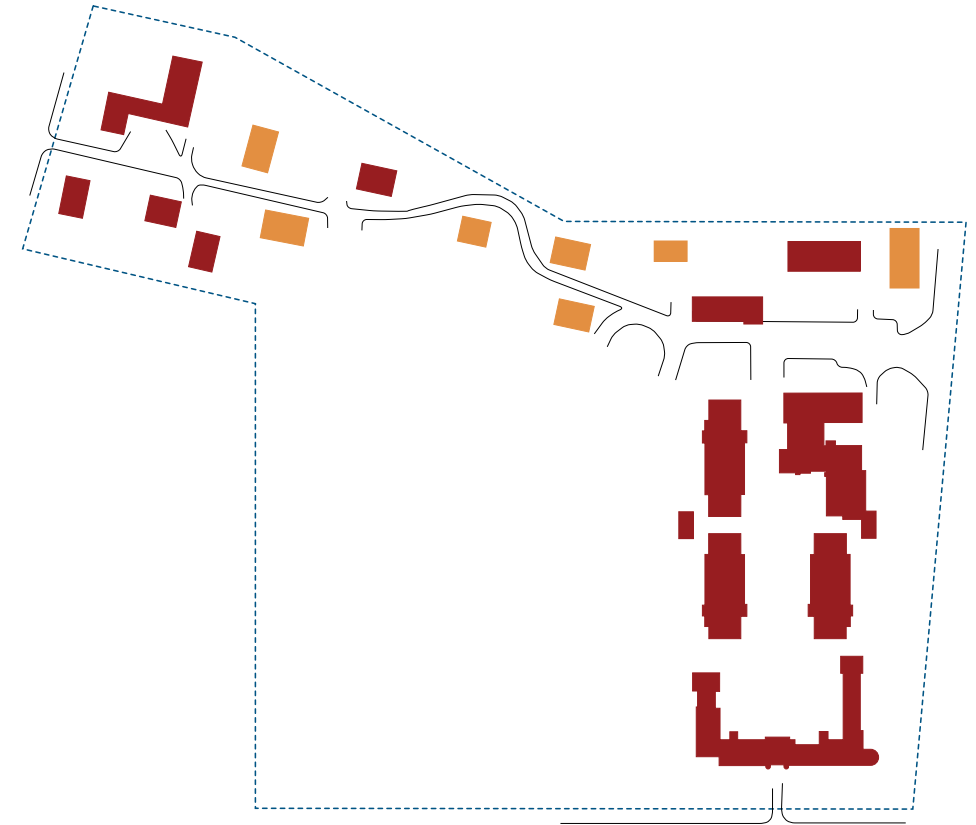
Houd de toevoegingen onderling in dezelfde architectuur

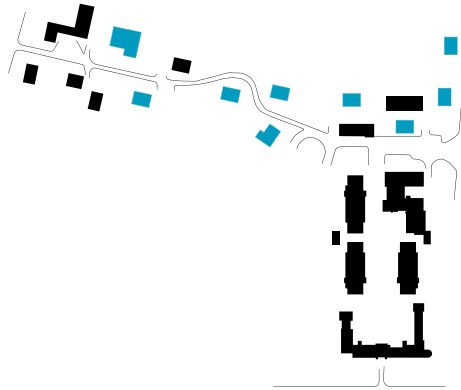
Scenario 2

Voortbouwen op de paviljoenstructuur van de Duitse Woningen

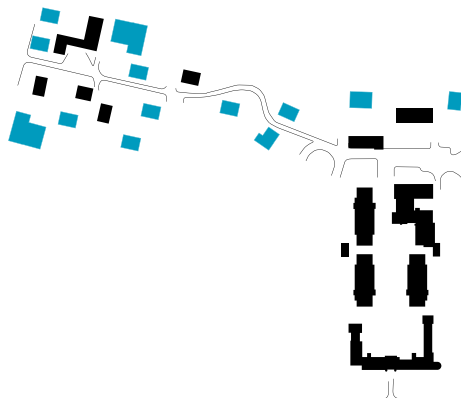
Het tweede scenario gaat uit van de extra tijdslaag die de Duitse toevoegingen aan de kazerne hebben toegevoegd. Die extra laag heeft een heel andere opzet met een eigen stedenbouwkundige structuur. Bij nieuwe uitbreidingen kan worden aangesloten op die structuur. Dat betekent dat niet de korrelgrootte van Boost, maar van de Duitse paviljoens maatgevend is voor nieuwe volumes. Het betekent ook dat het zoekgebied voor nieuwbouw is vergroot: nieuwe toevoegingen spreiden zich dan meer uit over het gehele terrein, in het bijzonder langs het pad richting de Duitse Woningen.

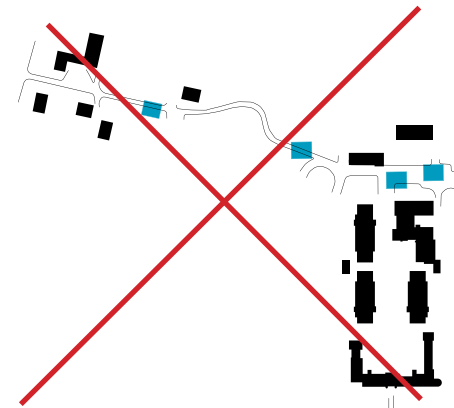
Do's & Don'ts | Scenario 2

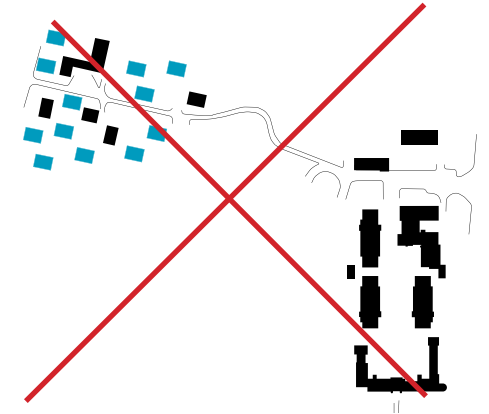
Toevoegen kleine paviljoens

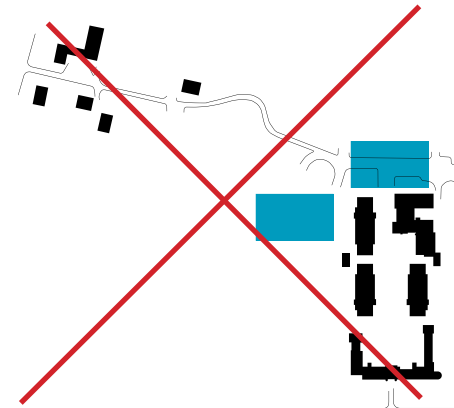
**Concentratie van paviljoens voor
nieuwe entree bij Duitse Woningen**

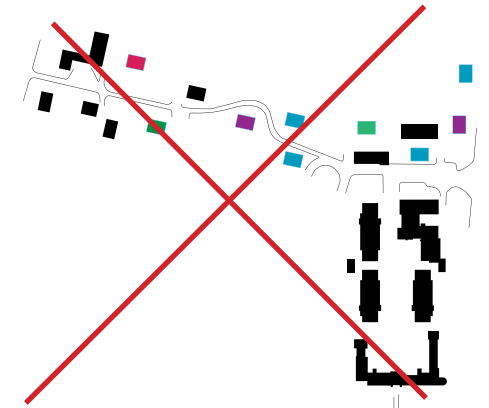
Strijpse Pad niet blokkeren

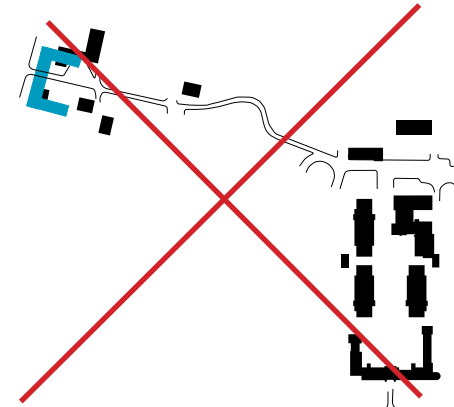
**Geen te sterke concentratie nieuwbouw bij
Duitse Woningen**

Geen te grote paviljoens toevoegen

**Houd de toevoegingen onderling in
dezelfde architectuur**

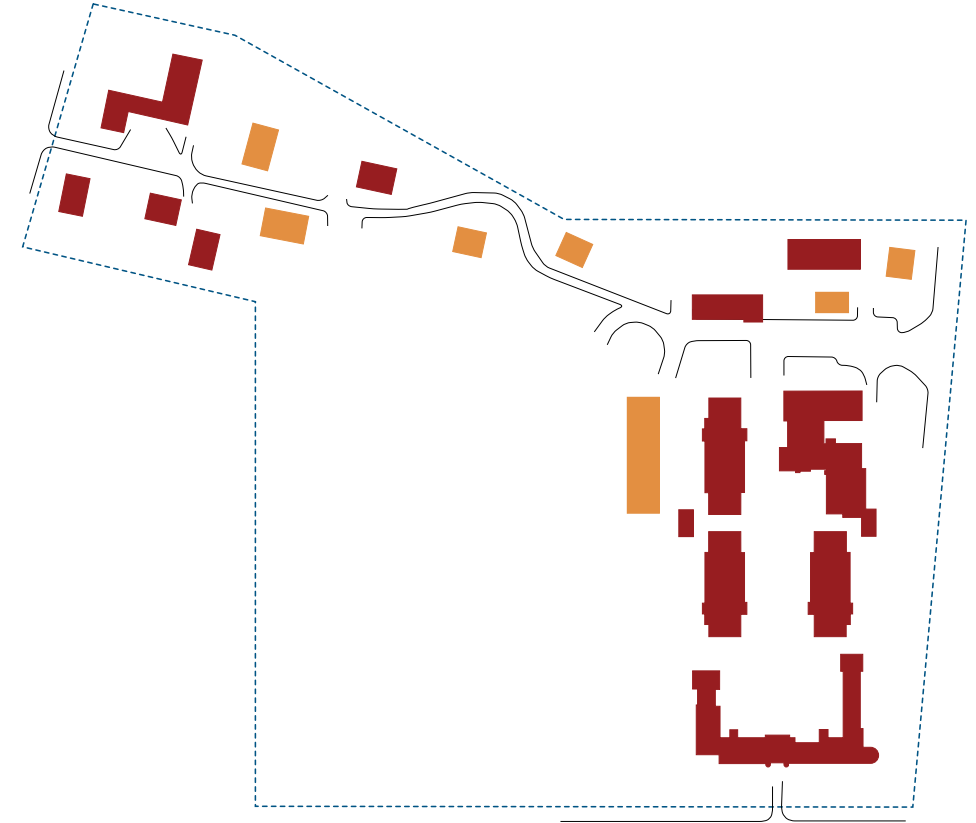

Geen afsluitend volume bij de Duitse Woningen

Scenario 3

Combinatie van Scenario's 1 en 2

Het derde scenario combineert de eerste twee. Het gaat uit van het idee dat de oorspronkelijke Boostkazerne en de Duitse toevoegingen samen een nieuwe structuur zijn gaan vormen. Die structuur is lange tijd ook zo gebruikt. In dit geval worden beide korrelgroottes, van zowel het Boost-systeem als van de Duitse Woningen, naast elkaar gebruikt als referentiekaders voor nieuw te bouwen volumes. Uiteraard gelden voor dit scenario dezelfde do's & don'ts als voor scenario 1 en 2.

Bronnen

Publicaties

H. Amersfoort, P. Kamphuis (red.), *Mei 1940; De strijd op Nederlands grondgebied*, SdU Uitgevers 2e herz. druk 2005.

I.C. Bakker, 'Kazernebouw' in: F.H. van den Beemt, D. Boekema, K.K. Thijssens (red.), *300 Jaar bouwen voor de landsverdediging*, Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen 1988, p. 179-189.

A. Kerkhof, *Boostkazernes, omschrijving en waardebeoordeling*, BK-architecten, februari 2004.

M. Kruidenier, *Dwarsblik Kazernes 1850-1940*, Amersfoort, mei 2003.

M. Kruidenier, *Militair erfgoed; Categorieaal Onderzoek Wederopbouw 1940-1945*, RACM Zeist 2007.

I. Finaly, 'Kazernes onder vuur! Typologische kenmerken als basis voor instandhouding en herinrichting van kazernes', in: *Instandhouding, Jaarboek Monumentenzorg 1999*, Zwolle/Zeist 1999, p.128-136.

Artikelen

E.M. Dolné, 'Kazernegebouwen in Nederland. Bouw, ontwikkeling en kunsthistorische aspecten', in: *Parade* 1993 nr. 1, pag. 6-24.

J.J. de Wolf, 'De voorbereiding van de bouw van 16 infanteriekazernementen ("Boost-Kazernes") in 1937/38', in: *Genie*, augustus 1961, pag. 148-160.

H. van Rooy: 'Architect werd expert Wegen en Verkeer. Afscheid van ANWB-Directeur A.G.M. Boost', in: *Cobouw* 28 augustus 1965.

Rapporten

De Constant Rebecquekazerne; Bouwhistorische Analyse en Waardebeoordeling, Monumenten Advies Bureau Nijmegen, onderzoek i.o.v. Gemeente Eindhoven, juli 2004.

Ontwikkelingsvisie Landelijk Strijp, Enno Zuidema Stedenbouw i.o.v. Gemeente Eindhoven, December 2008.

Archieven en collecties

NIMH inv.nr. 406 – collectie kazernes, legerplaatsen en gebouwen, i.h.b. de items: Constant Rebecquekazerne Eindhoven
Boostkazernes / Grensbataljonkazernes (B; inventaris algemeen)

RHCe (Regionaal Historisch Centrum Eindhoven) Beeldbank en krantenarchieven (Meijerische Courant en Eindhovens Dagblad)

Archief architectenbureau Alberto Kerkhof AvB BNA, Arnhem

Internet

www.Jeoudekazernenu.nl

www.legerplaats.nl

Met dank aan Alberto Kerkhof voor zijn inbreng en adviezen.

Colofon

De Constant Rebecque Kazerne
Cultuurhistorische analyse van de kazerne als stedenbouwkundig ensemble

In opdracht van de gemeente Eindhoven

Crimson Architectural Historians
(Ewout Dorman, Michelle Provoost)
met Sophie van Ginneken

Rotterdam, mei 2010

Crimson
ARCHITECTURAL HISTORIANS

*Mathenesserlaan 179-181
3014 HA Rotterdam The Netherlands
P: (31) 10 2827724 F: (31) 10 2827725
crimson@crimsonweb.org www.crimsonweb.org*

Crimson
ARCHITECTURAL HISTORIANS